UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA OBECNÉ LINGVISTIKY

Alternace konsonantů a řeč dětí předškolního věku

Alternation of consonants and speech of preschool children

MAGISTERSKÁ PRÁCE

Autor práce: Bc. Irena Kalupová

Studijní obor: Obecná lingvistika a teorie komunikace

Vedoucí práce: Mgr. Marek Nagy, Ph.D.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou v seznamu literatury.

V Olomouci 26. 4. 2013

.……..

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu magisterské diplomové práce, Mgr. Marku Nagyovi, Ph.D., za odborné vedení, vstřícný přístup, trpělivost a za mnoho cenných rad a podnětů při vypracování této práce.

Dále děkuji Ing. Jaroslavovi Šenkýřovi, CSc. a Ing. Janě Švarcové za cenné rady ke statistickému vyhodnocení údajů získaných výzkumem, vedení a učitelkám mateřských škol, ve kterých jsem prováděla své dotazníkové šetření, a všem dobrovolným účastníkům experimentu za jejich spolupráci.

V neposlední řadě děkuji rodičům za všestrannou podporu při studiu na vysoké škole.

Obsah

1 Úvod 5

2 Dětská řeč 8

3 Morfonologie a alternace 19

4 WUG test a výzkum 26

5 Závěr 69

Anotace 71

Seznam literatury 72

Seznam tabulek 75

Seznam grafů 76

Seznam příloh 78

Seznam poznámek 79

1 Úvod

Výzkum dětské řeči je v české lingvistice téměř neprobádanou oblastí. Řeč českých dětí je popsána zejména logopedy, pedagogy a psychology.

Řeč, kterou se děti učí, je neuvěřitelně komplikovaná, sofistikovaná a má mnoho pravidel i výjimek. Pro rozvoj řeči je u dětí nejdůležitější předškolní věk; „zásadním obdobím pro vývoj řeči je období do šesti až sedmi let s tím, že nejprudší tempo je do tří až čtyř let.“[1]

Děti, když se seznamují s (mateřskou) řečí a když se začínají učit řeč, tak předpokládají, že gramatický systém/celý jazykový systém je pravidelný a jevy, které se v něm vyskytují, jsou symetrické.[2] [3] Postupně, jak si děti osvojují (mateřskou) řeč, tak zjišťují, že v jazykovém systému se nevyskytují pouze pravidla platící vždy a za každých okolností, ale také jsou zde četné výjimky.

Tato diplomová práce se zabývá výzkumem tvoření tvarů nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru u maskulin a konsonantickými alternacemi, k nimž může docházet při vytváření těchto plurálových tvarů.

Cílem této práce je zjistit, zda a jakým způsobem české děti ve věku čtyř až pěti let uplatňují konsonantické alternace u maskulin. K tomuto výzkumu budou užita maskulina zakončená v nominativu singuláru na konsonanty -d, -ch, -k, -n, -r, a -t. Zakončení maskulin nominativu singuláru na výše zmíněné konsonanty bylo vybráno ze dvou důvodů:

- u maskulin animat zakončených konsonanty -d, -ch, -k, -n, -r, a -t dochází k alternacím při tvoření tvaru nominativu plurálu;
- u maskulin inanimat zakončených konsonanty -d, -ch, -k, -n, -r, a -t nedochází k alternacím při tvoření nominativu plurálu.

Děti vyjadřují a navzájem od sebe odlišují singulárové a plurálové tvary. V komunikaci se svými mluvními vzory, resp. s celým svým okolím, používají výrazy ve všech mluvnických pádech. Když se děti učí a osvojují si jednotlivé mluvnické pády, tak si

1 BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Diagnostika dítěte předškolního věku*. s. 28.

2 Zpracováno dle Pačesová, 1979.

3 Zpracováno dle Krčmová & Richterová, 1987.

nejdříve zafixují v paměti tvary nominativu; nejdříve tvar nominativu singuláru, následně i tvar nominativu plurálu. Relativně rychlá znalost náležitých forem tvarů nominativu singuláru i plurálu je dána u dětí tím, že tyto tvary často slýchají nebo je i samy používaly/používají.

Jednotlivým dětem trvá různou dobu osvojení si náležitých tvarů nominativu, nejen tvarů nominativu, v singuláru i plurálu. V době, kdy není ještě zcela diferencované dětské vnímání, a v době, než se děti naučí všechny tvary správně/náležitě, tak dochází k tvarovým nedokonalostem/dysgramatismům. V dysgramatismech se potom vyskytují např. elize, asimilace, metateze nebo kontaminace. Dětské uši nezachycují/neumí zachytit zaslechnutá slova naprosto přesně. Úplnost členitosti akustických tvarů dětem ještě trochu uniká.[4][5][6]

Slovní zásoba dětí ve věku čtyř až pěti let se skládá přibližně z 2500 − 3500 slov.[7][8]

Tuto slovní zásobu děti používají běžně při komunikaci, ale také si ji průběžně rozšiřují.

Tvary nominativu plurálu maskulin mohou být vytvořeny z tvarů nominativu singuláru dvěma, resp. třemi, způsoby:

1. tvar nominativu plurálu = nealternovaný tvar nominativu singuláru (bez hláskové obměny) + finála

   1.1 tvar nominativu singuláru + finála -i

   př. dar [dar] + -y [i] = dary [dari]

   1.2 tvar nominativu singuláru + finála −ové

   př. hroch [hrox] + -ové [ové] = hrochové [hroxové]

2. tvar nominativu plurálu = alternovaný tvar nominativu singuláru (s hláskovou obměnou) + finála -i

   př. př. kohout [kohou̯t] + -i [i] = kohouti [kohou̯ťi]

4 Zpracováno dle Lechta, 1990.

5 Zpracováno dle http://www.logopediecr.eu/pro-lekare/tumultus-sermonis-%E2%80%93-f-98-6.

6 Zpracováno dle Pařezová, 1974.

7 Zpracováno dle Kutálková, 2009.

8 Zpracováno dle Lechta, 2003.

Ve své diplomové práci se budu zabývat tím, jakým způsobem/jakými způsoby vytvářejí české děti ve věku čtyř až pěti let tvary nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru u maskulin. Pro zpracování své diplomové práce použiji metodu experimentu, tzv. WUG test. V rámci mého výzkumu budou užita maskulina, slova i pseudoslova[9], zakončená v nominativu singuláru na konsonanty -d, -ch, -k, -n, -r, a -t. Slova, která budou použita, děti znají. Pseudoslova budou vytvořena ze slov, budou jim maximálně podobná, budou připomínat existující česká slova; např. slovo velbloud a pseudoslovo velzloud. Děti však nemohou znát tato pseudoslova, protože se s nimi nikdy v minulosti nesetkaly. Vzhledem k tomu, že je děti nikdy neslyšely, tak mě budou více zajímat výsledky u pseudoslov než výsledky u slov. Je to dáno tím, že u slov děti mohly slyšet tvary nominativu plurálu v nějaké konkrétní formě a tu si mohly zapamatovat či mohou tuto jednu formu samy výhradně používat. Tato situace je však u pseudoslov vyloučena.

Diplomová práce je rozdělena do dvou částí:

- první část práce tvoří teoretické východisko pro zkoumanou problematiku. Součástí teoretického východiska je:
  - dětská řeč;
  - morfonologie a hláskové alternace;
  - WUG test.
- druhou (praktickou) část práce tvoří:
  - vlastní výzkum;
  - analýza získaných dat;
  - vyhodnocení získaných dat.

Data získaná z tohoto výzkumu zanalyzuji, zpracuji statisticky a vyhodnotím. Při zpracování diplomové práce použiji obrázkový test, dotazníkové šetření, deskripci, statistiku a tabulaci.

9 Pseudoslovo je neexistující výraz, v mém případě maskulinum – animatum i inanimatum. Pseudoslova jsou utvořena z existujících slov pomocí změny jedné hlásky. Např. tygr/togr.

2 Dětská řeč

Tato kapitola se zabývá dětskou řečí, jež je specifickým řečovým systémem malých dětí a liší se od řeči dospělých − používání dětských slov, větší počet deminutiv, apod.

Dětská řeč se vyznačuje specifickými znaky, její ontogeneze probíhá ve stádiu preverbálním i verbálním. Pro výzkum dětské řeči se užívá několik různých metod, z nich neznámější je experiment.

2.1 Specifické znaky dětské řeči

Dětská řeč se vyznačuje určitými znaky, které ji odlišují od řeči dospělých. V řeči dětí i dospělých jsou např. zastoupeny v odlišném poměru jednotlivé slovní druhy, děti (přibližně) do věku čtyř let − na rozdíl od dospělých − považují řeč za symetrický a pravidelný systém, atd.

Dětská řeč je konkrétní realizací určitého řečového systému a vyznačuje se zejména pěti specifickými znaky. Těmito znaky jsou:

- ne zcela dokonalá nápodoba řeči dospělých;
- specifický řečový systém malých dětí;
- základ v prvotním dětském broukání, které má pudovou povahu;
- tzv. dětská slova;
- zrcadlení momentálně dosáhnuté úrovně dětského myšlení, dětských zkušeností.

2.2 Metody používané pro výzkum dětské řeči

Pro každý výzkum je nutné zvolit vhodné metody. Informace získané při výzkumu bývají zpracovány pomocí teoretických nebo empirických metod.

Iva Nebeská říká, že se k výzkumu dětské řeči přistupuje buď teoreticky, nebo empiricky. V rámci empirického výzkumu se používají čtyři různé metody na základě způsobů získávání informací. Jedná se o:

- introspekci;

- strukturované pozorování;
- nestrukturované pozorování;
- experiment.

Bohumír Chalupa uvádí, že právě „experiment je jedním ze způsobů vědeckého poznávání skutečnosti, který se zakládá na získávání dat a faktů, jejich kvantifikaci, srovnávání, stanovení pravidel a zákonitostí, jimiž se řídí vymezený předmět zkoumání“[10].

Jean Stilwell Peccei dělí metody používané pro výzkum dětské řeči na metody:

- experimentální;
- přirozeného získávání dat.

2.2.1 Metody experimentální

Experimentální metody se používají ve výzkumných institucích, v nichž je prostředí přesně přizpůsobeno danému druhu výzkumu. Tyto výzkumy jsou řízeny experimentátorem.

Využití experimentálních metod pro výzkum pracující s dětmi má určitá úskalí. Pro děti jsou prostory, v nichž výzkumy probíhají, neznámé a většinou chvíli trvá, než si děti v tomto prostředí zvyknou. I ostatní podmínky, v nichž se daný experiment uskutečňuje, jsou pro děti neobvyklé. Všechny tyto faktory se mohou (negativně) promítnout na průběhu výzkumu.

„U experimentálního paradigmatu experimentátor formuluje konkrétní hypotézu o dětské schopnosti používat jazyk nebo rozumět určitému aspektu jazyka a pak vymyslí úkol, který vypracuje daná zkoumaná skupina. Analýza je pak vyhodnocena z výkonu této skupiny, původní hypotéza je buď vyvrácena, nebo potvrzena. Experimentální paradigmata jsou užitečná zvláště pro výzkum porozumění jazyku a získání velmi přesných informací o konkrétních jazykových rysech.“[11]

---

10 CHALUPA, B. *K teoreticko-metodologickým otázkám experimentu v psychologii.* s. 16.

11 PECCEI, J. S. *Child language: A resource book for students.* s. 71 – 72.

In experimental paradigms the researcher formulates a specific hypothesis about children's ability to use or understand a particular aspect of the language and then devises a relevant task for a group of subjects to carry out. An analysis is then made of the subjects' performance to see whether the original hypothesis has been refuted or supported. Experimental paradigms are especially useful for investigating language comprehension and for obtaining highly specific data about a particular language feature.

2.2.2 Metody přirozeného získání dat

Metody přirozeného získávání dat se používají většinou v prostředích, jež jsou známá a blízká těm, kteří se účastní nějakého výzkumu. V případě dětí se jedná především o prostředí domácí, jesle, mateřské školy, základní školy, apod. Jedná se o prostředí, která jsou pro děti přívětivá. Děti se zde cítí příjemně a bezpečně, nepotřebují se přizpůsobovat experimentálním podmínkám – dítě si v takovém prostředí nemusí na nic zvykat, je schopno přirozeně reagovat na podněty z okolí. Nevýhodou uplatnění těchto metod však je, že prostředí, v němž se daný výzkum uskutečňuje, může být hlučné nebo tam mohou působit jiné rušivé elementy. Působení takovéhoto prostředí nakonec znesnadní nebo zcela znemožní interpretaci získaných dat.

„Přirozená paradigmata mají tu výhodu, že produkují spontánní, přirozená data. Nicméně jestliže je experimentátor skutečně přítomen během sběru dat, tak se může ukázat jako rušivý element, to pak může vést k méně ‚přirozenému' řečovému chování jednak u dítěte, jednak u jeho vychovatelů. Navíc špatná akustika doma nebo v mateřské škole způsobí, že hluk v pozadí znemožní pochopit nebo přepsat některá [nahraná] data. Do jisté míry se mohou tyto problémy obejít speciálně navrženým výzkumným centrem, které slouží tomuto účelu. Děti si [zde] mohou hrát volně s hračkami, když mluví s rodiči a ostatními dětmi. [Zde] lze použít modernější a méně rušivé záznamové zařízení, experimentátoři také nejsou takovými rušivými elementy, protože jsou za zrcadlem."[12]

2.3 Ontogeneze dětské řeči

V obecné rovině je ontogeneze řeči u všech jedinců individuální záležitostí. Každé dítě prochází všemi stádii řečového vývoje; žádné stadium vývoje řeči nelze vynechat. Při osvojování řeči dětmi se může délka trvání jednotlivých řečových stádií lišit.

Ontogenezi řeči tvoří několik stádií. Jednotlivá stádia řeči se vzájemně prolínají, nemají pevné hranice. Některé osobnosti ohraničují jednotlivá vývojová stádia dětské řeči

12 PECCEI, J. S. *Child language: A resource book for students.* s. 71.

Naturalistic paradigms have the advantage of producing spontaneous, natural data. However, if the researcher is actually present during the data gathering, this can prove disruptive and lead to less "natural" language behaviour both from the child and the caregivers. In addition, the poor acoustics in the home or a nursery school are such that background noise can render some of the data impossible to understand or transcribe. To a certain extent, using a purpose-designed research center can circumvent these problems. The child is allowed to play freely with toys while talking with parents or other children. More advanced, and less obtrusive recording equipment can be used, and the observers are less obtrusive as well, usually behind a two-way mirror.

(přibližným) věkovým údajem (např. K. Eileen Allen & Lyn R. Marotz a Viktor Lechta[i]). Většina osobností však označuje vývojová stádia dětské řeči jejich charakteristickým rysem (např. Bohuslav Hála, Dana Kutálková, Karel Ohnesorg, Jaroslava Pačesová, Miloš Sovák, Robert J. Sternberg a František Trávníček[ii]). Některé osobnosti vymezují vývojová stádia dětské řeči oběma výše zmíněnými způsoby (např. Viktor Lechta a Marie Vágnerová[iii]).

Všeobecně se stádia ontogeneze řeči dělí na fázi preverbální a verbální. Preverbální fáze trvá od narození přibližně až do jednoho roku dětí. Na tuto fázi plynule navazuje fáze verbální, jejíž vývoj končí až smrtí. Obě fáze, preverbální i verbální, jednotlivé osobnosti povětšinou člení na menší a ohraničenější období.

2.3.1 Preverbální fáze

Preverbální fázi ontogeneze tvoří období křiku, broukání a žvatlání.

První řečové stadium označované jako období křiku, trvá od narození až přibližně do dvou či tří měsíců. V tomto období se dítě se svým okolím dorozumívá pomocí křiku a pláče. Tyto hlasové projevy dítěte jsou prvními projevy novorozence, mají reflexivní charakter.

S cílenějšími pohyby jazyka a rtů dítě postupně objevuje možnosti lepší komunikace se svým okolím. Tímto krokem přechází první období do období druhého, které je označováno jako období broukání.

Období broukání trvá přibližně od dvou či tří měsíců až do šesti měsíců. Jádro hlasových projevů dětí v tomto období tvoří nejčastěji vokály připomínající vokály a nebo e či bilabiální konsonanty. Jednotlivé hlásky nejsou ještě v tomto období od sebe jednoznačně rozlišeny/vyděleny.

Preverbální fáze končí obdobím žvatlání, v nějž plynule přechází období broukání. Období žvatlání trvá přibližně od šesti měsíců do jednoho roku a těsně předchází vlastní řeči. Tzv. žvatláním dítě napodobuje zvuky z okolí. Díky žvatlání si také zvyká na navazování kontaktu se svým okolím prostřednictvím řeči, jíž začíná i rozumět.

2.3.2 Verbální fáze

Verbální fáze bývá častěji označována jako období vlastního vývoje řeči – děti v této době začínají vyslovovat první skutečná slova. První slova dětí bývají nejčastěji jednoslabičná nebo dvouslabičná. Vlastní vývoj řeči začíná přibližně okolo jednoho roku a navazuje na období předcházející; toto období prochází celým zbytkem života, končí až smrtí.

Děti už ve věku okolo čtyř či pěti let zvládají tvořit základní větné struktury, jež jsou srovnatelné s těmi, které používají dospělí. Slovní zásoba čtyřletého dítěte značně vzrůstá, avšak stále u něj přetrvávají některé gramatické chyby. Ve věku pěti let už dítě mluví zcela plynně a téměř správně užívá všech gramatických pravidel. Verbální fáze věkem čtyř let nekončí, avšak mezi čtvrtým a pátým rokem končí pouze osvojování gramatiky.

S vlastním vývojem řeči úzce souvisí jazykový cit[iv], který „je neodmyslitelným předpokladem pro rozvíjení gramatické správnosti řeči“[13]. Předškolní děti jej nemají ještě dostatečně vyvinutý[v], a proto dochází k situacím, kdy děti užijí v komunikaci nějaký výraz – agramatismus, dětský neologismus, okazionalismus, atd., který není v souladu s jazykovou normou dospělých. Předškolní děti si postupně osvojují gramatická pravidla (primárně) mateřského jazyka. Ta přibližně do tří let moc nerespektují – většinu z nich nepoužívají; ty, které používají, si zjednodušují a přizpůsobují. Děti se mezi třetím a čtvrtým rokem postupně obeznamují s většinou gramatických pravidel, snaží se přizpůsobovat při užívání těchto pravidel jazykové normě dospělých, avšak ne vždy se jim to plně daří. Po čtvrtém roce děti znají všechna gramatická pravidla; jejich užití ze strany dětí není pokaždé správné. Po pátém roce se vyjadřování dětí za pomoci znalosti gramatických pravidel ve svém základu podobá řeči dospělých.

Vlastní vývoj řeči lze stejně jako preverbální fázi rozdělit do tří velkých období:

- období trvající přibližně od jednoho roku do tří let věku;
- období od tří do čtyř let;
- období od čtyř let až do smrti.

Všeobecně lze konstatovat, že u dětí probíhá intenzivní vývoj řeči do pátého, případně šestého roku věku.

---

13 KLENKOVÁ, J., KOLBÁBKOVÁ, H. *Diagnostika předškoláka: správný vývoj řeči dítěte*. s. 110.

První období v sobě zahrnuje stádium jednoslovných promluv, dvouslovných promluv a telegrafickou řeč. Věkově toto období odpovídá přibližně jednomu až třem letům. Mezi prvním a druhým rokem života se u dětí rozšiřuje značně slovní zásoba – pasivní slovní zásoba je rozsáhlejší než aktivní slovní zásoba. Děti komunikují pomocí jednoslovných vět, napodobují mluvní vzory – dospělé, především své rodiče, děti si opakují svá i cizí slova. Mezi druhým a třetím rokem života se rozvíjí samostatná řeč, děti začínají tvořit jednoduché věty, především dvouslovné, a začínají používat gramatické tvary. Při užívání různých gramatických tvarů dětmi dochází v některých případech ke tvoření tvarů, které se neshodují s jazykovou normou dospělých – jedná se o situace, kdy děti potřebují vyjádřit cokoli, k čemu jim nestačí jejich stále ještě relativně omezená slovní zásoba, na níž uplatňují příliš striktně některé z gramatických pravidel. S rozvojem této dětské slovní zásoby klesá i četnost gramatických tvarů, které jsou v rozporu s jazykovou normou dospělých. Děti také v této době zjišťují, že mohou prostřednictvím řeči komunikovat se svým okolím, ovládat a usměrňovat dospělé, případně mohou dosahovat své vytyčené cíle.

Druhé období trvá přibližně od tří do čtyř let. V tomto věku se řeč dětí v komunikaci se svým okolím zdokonaluje, děti začínají používat v komunikaci s okolím kromě konkrétních i abstraktní výrazy, nadále se rozšiřuje dětská slovní zásoba díky získávání nových znalostí, zkušeností a dovedností. Děti používají gramatická pravidla, někdy i nadměrně, tak, aby vše v jazyce mělo systém a řád; děti v tomto období nezohledňují plně jazykovou normu dospělých. Děti se snaží o samostatné vyjadřování, k němuž potřebují pouze minimální dopomoc svého okolí.

Poslední, třetí období začíná okolo čtvrtého roku. V tomto období má vyjadřování dětí víceslovnou strukturu, jejich výpovědi začínají být složitější – tří- a víceslovné jednoduché věty, ale někdy i souvětí. Z gramatického hlediska se řečové projevy dětí stále zdokonalují a neustále se rozšiřuje dětská slovní zásoba. Na přelomu čtvrtého a pátého roku by měly děti znát i správně užívat gramatická pravidla svého mateřského jazyka.

2.4 Řeč a předškolní vzdělávání

Za jedince předškolního věku jsou obvykle považovány děti, které se vzdělávají v mateřských školách; děti mezi (dvěma) třemi a pěti (šesti) lety věku. V celkovém vývoji dětí se v tomto období odehrávají prudké změny. Významným a zároveň složitým procesem je vývoj řeči, jenž je ovlivňován řadou faktorů. Důležitým obdobím

řečového vývoje u dětí je období do šesti (sedmi) let věku. Děti by měly mít už v posledním ročníku mateřské školy ukončen základní vývoj řeči.

Předškolní vývoj řeči je součástí verbální fáze ontogeneze řeči a je úzce provázán s předškolním vývojem ostatních schopností a dovedností. Jedná se o dobu, kdy se dítě vzdělává/mělo by se vzdělávat v mateřské škole; jinými slovy, věkové období přibližně mezi třetím a pátým rokem[vi]. Ve věku mezi třetím a pátým rokem se zdokonaluje forma i obsah řečových schopností dětí a značně se rozšiřuje dětská slovní zásoba. To vše vede děti v tomto věku k tomu, že snadněji navazují styk se svým okolím. Pomocí řeči se učí chovat ve společnosti a vyjadřovat své vlastní city a pocity.

Od třetího roku si děti začínají osvojovat gramatickou stavbu vět a začínají mluvit ve vícečlenných větách. Kolem čtvrtého roku nastává intelektualizace řeči, jež pokračuje až do dospělosti. V této době děti už obvykle používají všechny slovní druhy, mluví v souvětích. Mezi čtvrtým a pátým rokem by měl být řečový projev gramaticky správný; výslovnost však může být ještě nepřesná. Přibližně ve věku pěti, někdy až šesti, let se u dětí dokončuje formální vývoj zvukové stránky řeči. Dochází také k dokončování osvojování gramatické stavby vět. Před nástupem do školy by dětská řeč neměla vykazovat žádné nápadné odchylky od gramatické normy.

2.4.1 Charakteristika řeči v mateřské škole

Ve věku předškolním, v době navštěvování mateřské školy, prochází dětská řeč velkými proměnami. Již před nástupem do základní školy děti většinou zvládají správnou výslovnost všech hlásek a jejich řeč bývá gramaticky správná. Z řeči dětí předškolního věku se vytrácí nesprávné tvary – děti postupně nahrazují nesprávné tvary těmi správnými. Řeč dětí ve věku kolem pěti let bývá obvykle gramaticky správná. Správnost řeči dětí je zajisté individuální záležitostí, která závisí na možnostech, rozvoji, schopnostech a znalostech dětí.

Děti předškolního věku se neučí o jednotlivých jazykových jevech, pouze intuitivně pracují s jazykovými pravidly, jimiž se jazyk řídí. Tato jazyková pravidla si osvojují na základě poslechu svých mluvních vzorů. … V předškolním věku se u dětí rozvíjí primárně řečová komunikace, jejímž důležitým předpokladem je rozvoj srozumitelné výslovnosti řeči a intuitivní používání jazykových pravidel. … Díky tomu děti používají

nejen slova podléhající normě daného jazyka, ale i gramaticky nenáležité tvary jako jsou agramatismy, neologismy, okazionalismy, apod.[14vii]

2.4.2 Vzdělávání v mateřské škole

Osvojování řeči je proces, při němž nabývají děti způsobilosti využívat řeč k dorozumívacím a komunikačním účelům. Osvojování řeči v sobě zahrnuje různé dílčí procesy, které si musí děti zvládnout osvojit, používat a zautomatizovat během relativně krátké doby. Většina rozhodujících procesů při osvojování řeči dětmi se odehrává především v předškolním věku.

Ve věku dvou až tří let (období lexémizace řeči) je dětská pozornost zaměřena zejména na odlišnosti jednotlivých fonémů – děti se snaží rozlišovat mezi fonémy na základě „distinktivních rysů fonémů z hlediska znělosti, způsobu a místa artikulace“[15].

Ve věku dvou až tří let děti zjišťují i vnímají rozdílnosti v řečovém projevu. Přibližně ve věku dvou a půl let rozlišují děti mezi singulárem a plurálem. S dovedností odlišovat od sebe singulár a plurál souvisí i flexe jednotlivých slovních tvarů; děti začínají postupně deklinovat a konjugovat slovní tvary své mateřské řeči.

Ve věku tří až čtyř let (období gramatikalizace řeči) se dětská řeč vyznačuje zejména tím, že v ní nejsou téměř žádné agramatismy. Řeč dětí se z gramatického hlediska značně zkvalitňuje a přibližuje se standardům řeči dospělých.

Ve věku čtyř a více let (období intelektualizace řeči) může u dětí ještě přetrvávat nesprávná výslovnost některých hlásek – hlásek výslovnostně těžších, osvojovaných později (např. pro české děti jsou to sibilanty a likvidy). Verbální projev dětí se ve všech ohledech začíná podobat verbálnímu projevu dospělých. Po pátém roce věku je dětská řeč z gramatického hlediska správná a po šestém roce věku odpovídá dětská řeč po zvukové i obsahové stránce požadavkům běžné komunikace.

Po šestém roce věku, po zahájení školní docházky, si děti neosvojují pouze zvukovou podobu řeči, ale začínají si osvojovat i její grafickou podobu.

---

14 Zpracováno dle http://www.osu.cz/fpd/kcd/hoste/slovotvorba.doc.

15 Zpracováno dle http://babetko.rodinka.sk/detska-rec/detska-rec/vyvinove-stadia-reci/.

2.4.3 Vývoj řeči z hlediska jazykových rovin

Při výzkumu o vývoji řeči se využívá i poznatků o vývoji jazykových rovin. (Klenková, 2006) Vývoj řeči nemusí být charakterizován pouze pomocí věkových etap či příznačných rysů daného vývojového stádia. Jazyk je systém subsystémů, které se při ontogenezi řeči navzájem prolínají. Těmito subsystémy jsou:

- rovina foneticko – fonologická;
- rovina morfologicko – syntaktická;
- rovina lexikálně – sémantická;
- rovina pragmatická.

2.4.3.1 Foneticko – fonologická rovina

Foneticko – fonologický aspekt řeči je zkoumán jako první. Výzkum začíná obvykle v době, kdy děti dovrší věku sedmi týdnů. Cílenější, přínosnější a systematičtější výzkum však nastává mezi šestým a devátým měsícem věku dětí. Děti jsou od narození obklopeny různorodými zvuky, z nichž začínají rozlišovat, vyčleňovat a následně i samostatně produkovat hlásky mateřské řeči. Produkce jednotlivých hlásek mateřské řeči nastává v období po šestém, někdy až po devátém měsíci. Správná výslovnost jednotlivých hlásek z hlediska fyziologického je ukončena zpravidla v pěti až sedmi letech věku dětí. „Dítě pro správnou výslovnost potřebuje rozlišovat nejen hlásky, ale také rozdíl mezi jejich správným a nesprávným zněním.“[16]

Artikulací vzniká řada různých zvuků, které se navzájem od sebe odlišují jinými distinktivními rysy. Českých fonémů je třicet pět – deset vokálů a dvacet pět konsonantů. V řeči dochází nejprve k fixaci vokálů, později artikulačně jednodušších a nakonec i artikulačně složitějších konsonantů, protože dětem „se daří pouze postupně vytvářet přesné sluchové, proprioceptivní a mluvní stereotypy (návyky) – to se pochopitelně daří nejdříve u zvuků jednodušších“[17]. Správný vývoj všech hlásek trvá obvykle několik let. Až po několika letech se ustálí jejich správná artikulace. I přesto, že je osvojování jednotlivých hlásek procesem se značnou mírou variability, který do jisté

16 KLENKOVÁ, J., KOLBÁBKOVÁ, E. *Diagnostika předškoláka: správný vývoj řeči dítěte.* s. 29.

17 VYŠTEJN, J. *Vady výslovnosti: diagnostika, ošetření a prevence patlavosti.* s. 18.

míry závisí na individuálních schopnostech, znalostech a možnostech dětí, tak v něm platí jisté zákonitosti. Nejméně úsilí potřebují děti k osvojení vokálu a, následně si osvojují vokály i a u, nakonec vokály e a o. Artikulačně nejjednoduššími konsonanty jsou pro děti b, m a p. O něco složitější je artikulace ostatních okluziv (např. d, g, ch, k, n, t), frikativ (např. f a v) a afrikát (c, č, š a ž). Artikulačně nejsložitějšími konsonanty, které jsou osvojovány nejpozději, jsou h, l, r a ř.[18] [19]

2.4.3.2 Morfologicko – syntaktická rovina

Morfologicko – syntaktická rovina se zabývá slovními druhy, tvaroslovím a větnou skladbou. Při osvojování gramatiky (mateřské) řeči se v různých věkových obdobích mění zastoupení jednotlivých slovních druhů. Do čtyř let věku dětí se v řeči připouští nedokonalosti. Jedná se např. o fyziologické dysgramatismy, neologismy, apod. Nedokonalosti v řeči, které přetrvávají ve větším rozsahu po čtvrtém, příp. pátém, roce věku dětí, už bývají považovány za řečové chyby, jež mohou signalizovat např. opožděný vývoj řeči.

Filip Smolík vymezuje gramatickou rovinu jako „systém dosti striktních pravidel, a mluvčí přitom ve svém mateřském jazyce tento systém ovládají automaticky a bez vědomé kontroly. Stejně tak osvojování gramatiky probíhá bez explicitních instrukcí: dítě se prostě naučí správnou gramatiku a nikdo mu nic nevysvětluje.“[20]

Podle Jiřiny Klenkové a Evy Kolbábkové je gramatická rovina ta, v níž se odráží stupeň vývoje jedince. Gramatiku si děti osvojují v průběhu života napodobováním v každodenním styku s mluvními vzory, zejména s rodiči a sourozenci. Děti si osvojují principy gramatiky, tvoření slov, vět. Děti se učí vybírat vhodné jazykové prostředky pro běžnou komunikaci. Také se děti snaží užívat řeč v každodenní komunikaci. Vývoj základních gramatických struktur (správné užívání rodu, čísla, pádu, stavba vět, správné používání všech slovních druhů, stupňování přídavných jmen) je zpravidla ukončen kolem pátého roku, někdy až kolem sedmého roku věku dětí.[21]

---

18 Zpracováno dle Bytešníková, 2007.

19 Zpracováno dle Jakobson, 1972.

20 SMOLÍK, F. *Teoretické přístupy k osvojování gramatiky.* s. 5.

21 Zpracováno dle Klenková & Kolbábková, 2003.

Ilona Bytešníková tvrdí, že se v rámci gramatické roviny jazyka uplatňují gramatická pravidla a gramatická správnost např. slov, pádu, apod. Děti si osvojují gramatiku nejprve pozorováním, později i napodobováním mluvních vzorů. Zároveň si také pamatují to, co někdy slyšely a snaží se pak následně uplatnit získané gramatické znalosti v situacích, kdy chtějí samy sdělit něco svému okolí.[22]

2.4.3.3 Lexikálně – sémantická rovina

Lexikálně – sémantická rovina se zabývá slovní zásobou; aktivní a pasivní slovní zásobou. Pasivní slovní zásoba se u dětí rozvíjí téměř od narození. Po jednom roce, příp. po jednom a půl roce, věku dětí se rozvíjí nejen pasivní slovní zásoba, ale i aktivní slovní zásoba. Slovní zásoba se vyvíjí v průběhu celého života.

U dětí se rozšiřuje slovní zásoba tak, že jim jejich mluvní vzory pojmenovávají vše, s čím přicházejí do styku. Díky pojmenovávání všeho, co dítě vidí, slyší, dělá, atd., dochází k pevnému spojení mezi slovy a předměty či činnostmi.

2.4.3.4 Pragmatická rovina

Řeč slouží ke komunikaci s naším okolím a užíváme ji v sociálním kontextu; jedná se o sociální uplatnění komunikačních dovedností a schopností. Zřetelné jsou v komunikaci sociální a psychologické aspekty. V sociální interakci uplatňujeme nejen verbální, ale i nonverbální prvky komunikace.

Pragmatické hledisko při osvojování řeči „klade velký důraz na sociální aspekty řeči, tedy na schopnost uplatnit osvojené řečové dovednosti v praxi“[23]. Děti předškolního věku by už měly rozumět řeči užívané v běžných, každodenních situacích. Před nástupem do školy by děti měly umět vyjadřovat své myšlenky, pocity, prožitky, apod. pomocí řeči, tj. pomocí správně formulovaných vět a kratších souvětí, a také by měly dodržovat základní pravidla konverzace.

---

22 Zpracováno dle Bytešníková, 2007.

23 KLENKOVÁ, J., KOLBÁBKOVÁ, E. *Diagnostika předškoláka: správný vývoj řeči dítěte*. s. 110.

3 Morfonologie a alternace

Tato kapitola se zabývá morfonologickými alternacemi, zejména alternacemi jednoduchých konsonantů. Tyto konsonantické alternace se ne/uplatňují u maskulin v závislosti na jejich ne/životnosti; pouze u maskulin animat dochází k těmto konsonantickým alternacím. Je sestavena ze sekundárních zdrojů.

3.1 Morfonologie

Morfonologie je disciplína, která se zabývá jevy na pomezí fonologie a morfologie. Zkoumá zvláště fonologickou/fonémovou stavbu morfémů a slov, zkoumá využití fonémů na rovině morfologické, zabývá se hranicemi/morfematickými švy mezi morfémy a obměnami/alternacemi fonémů uvnitř jednotlivých morfémů. Ústředním pojmem je morfoném.

Morfoném je tvořen třídou alternujících fonémů. „V některých případech dochází ke změně formy slova (morfému kořene, ev. kmene slova), aniž by byla tato změna interpretována … jako nová jednotka významová. K takové situaci dochází při hláskových alternacích uvnitř jednoho morfému …“[24]

Alomorfy, v nichž dochází k alternacím, jsou složeny ze dvou částí. Ze stejného základu, v němž nedochází k alternaci, a rozdílné složky, v níž se alternace projevuje.

V češtině existuje omezený počet alternujících fonémů v různých variantách téhož morfému. Alternující fonémy téhož morfému tvoří alternační řadu (např. fonémy k, c a č v morfému vlk – vlk, vlci, vlčí). Alternace se uplatňují zejména v sepětí s určitými morfémy či slovotvornými postupy.

3.2 Alternace

Alternace je syntagmatická nebo paradigmatická obměna, střídání. Alternace jsou velmi pravidelnými procesy, projevujícími se v kořeni, v kmeni nebo na konci slov. Hlásková alternace znamená, že se hláskový sklad v různých morfémech slova obměňuje. Tyto hláskové alternace jsou jednak vokalické, jednak konsonantické. Vokalické

24 KRČMOVÁ, M. *Fonetika a fonologie: zvuková stvaba současné češtiny*. s. 73.

i konsonantické alternace jsou binární. Konsonantické alternace se uskutečňují jednak u jednoduchých konsonantů, např. alternace k/c, jednak u konsonantických skupin, např. sk/šť.

Morfonémy jsou tvořeny skupinami fonémů, které se účastní alternací. Tyto alternující fonémy tvoří tzv. alternační řady, jež jsou obvykle dvoučlenné, někdy tříčlenné.

Morfonologická alternace je „fonologicky nepodmíněná zákonitá záměna téhož morfému při tvoření slov“[25]. Morfonologické alternace nejsou náhodnými jevy v jazyce, nýbrž jsou důsledkem vývoje v jazyce. Morfonologické alternace se vyskytují zcela zákonitě a pravidelně.

3.2.1 Vokalické alternace

Vokalické alternace jsou charakteristické střídáním jednoduchých vokálů a tvoří tři velké skupiny:

- skupinu alternací vokálu s nulovým vokalickým stupněm (nulovým fonémem), tj. alternace vznikové a zánikové;
- skupinu kvalitativních alternací u vokálů, tj. alternace mezi různými vokály;
- skupinu kvantitativních alternací u vokálů, tj. alternace mezi krátkými a dlouhými vokály.

U morfonologické alternace vokálu s nulovým fonémem dochází k alternaci plného vokalického stupně s nulovým vokalickým stupněm. Tyto morfonologické alternace jsou buď vznikové, nebo zánikové.

Jedná se např. o alternace -~~0~~-/- e -: matka/matek a -e-/-~~0~~-: pes/psi.

U morfonologické alternace kvalitativní dochází k alternaci dvou odlišných fonémů. Jedná se např. o alternace -e-/-a-: vejce/vajec a -é-/-í-: polévka/polívka.

U morfonologické alternace kvantitativní dochází k alternaci mezi dlouhými a krátkými vokály; jedná se o alternaci kvantity vokálů. Tyto morfonologické alternace se nazývají dloužení a krácení. Jedná se např. o alternace -i-/-í-: uši/uší a - á-/-a-: brána/bran.

25 PETR, J. et al. Mluvnice češtiny I., Fonetika, fonologie, morfonologie a morfemika, tvoření slov. s. 182.

Ve svém výzkumu jsem se s tímto jevem setkala u slova hrách/hrachy a u pseudoslova mrách/mrachy. Vokalická alternace není předmětem mého výzkumu.

3.2.2 Konsonantické alternace

Konsonantické alternace jsou charakteristické 1) střídáním jednoduchých konsonantů, které tvoří dvě skupiny, 2) střídáním celých skupin konsonantů, které tvoří také dvě skupiny.

Konsonantické alternace vytvářejí šest různých alternačních řad. Palatalizace a depalatalizace charakteristické střídáním jednoduchých konsonantů jsou:

- řada dentální, která alternuje s řadou palatální:
  - c – č: chlapec – chlapče;
  - d – ď: had – hadi;
  - ď – d: chodit – chodec;
  - ň – n: honit – hon;
  - n – ň: pán – páni;
  - r – ř: netopýr – netopýři;
  - ř – r: truhlář – truhlárna;
  - s – š: nosit – nošení;
  - t – ť: kohout – kohouti;
  - ť – t: letět – let;
  - z – ž: vozit – převážet;
- řada labiální, která alternuje s labiálami + j:
  - b – bj: malba – malbě;
  - f – fj: žirafa – žirafě;
  - m – mň/mj: máma – mámě;
  - p – pj: lípa – lípě;
  - v – vj: káva – kávě;

- řada okluziv, která alternuje s afrikátami a sykavkami:
  - d – z: jedl – jez;
  - ď – z: chodit - chození;
  - t – c: kuřete (kuřet = kmen slova kuře) – kuřecí;
  - ť – c: svítit – svícení;
- řada okluziv, která alternuje s nulou:
  - b – θ: hýbat (se) – hnout;
  - p – θ: topit (se) – tonout;
- řada velární, která alternuje s afrikátami a sykavkami:
  - č – k: skočení – skok;
  - g – z: kolega – kolezích;
  - g – ž: geolog – geoložka;
  - h – z: kozoroh – kozorozi;
  - h – ž: noha – nožka;
  - ch – š: hroch – hroši;
  - k – c: vlk – vlci;
  - k – č: ruka – ručka;
  - š – ch: pršet – poprchat;
  - ž – h: běžet – běh;
- řada velární (okluziv), která alternuje s nulou:
  - g – θ: Johannesburg – johannesburský;
  - k – θ: Norimberk – norimberský.[26][27]

U morfonologické alternace palatalizace (měkčení) dochází k alternaci mezi dvěma konsonanty. Jedná se např. o alternace -d/-ď-: had/hadi [hat/haďi], a -ch/-š-: hroch/hroši [hrox/hroši].

26 Zpracováno dle Čechová, 2000.

27 Zpracováno dle Šefčík, 2004.

U morfonologické alternace depalatalizace dochází k alternaci mezi měkkým a tvrdým konsonantem. Tento typ morfonologické alternace je opačným procesem k předchozímu typu morfonologické alternace. Jedná se např. o -ď/-d-: plodit/plod [ploďit/plot] a -ť/-t-: platit/plat [plaťit/plat].

Z konsonantických alternací jsem zkoumala alternace jednoduchých konsonantů (viz níže 3.2.3 Patalizace, s. 24).

3.2.2.1 Alternace obstruentů

Obstruenty, pravé/vlastní konsonanty, jsou hlásky formované narážením vzduchu na překážku. Při jejich produkci se uplatňují šumové složky hlasu. Mezi obstruenty patří explozivy, frikativy a afrikáty. Obstruenty mají své znělostní protějšky; tj. jsou znělé i neznělé.

Některé z obstruentů tvoří pouze znělostní opozice, avšak nealternují s žádným jiným konsonantem. Jedná se o šest konsonantů – b, dz (ʒ), dž (ǯ), f, p a v.

Některé z alternací obstruentů jsou jasně rozeznatelné nejen v mluvené podobě/výslovnosti či fonetické transkripci, ale i v psané podobě (např. alternace konsonantu k s konsonantem c).

Při deklinaci se v jednotlivých tvarech střídají následující konsonanty:

- d – ď g – z h – z h – ž ch – š;
- k – c k – č s – š t – ť z – ž.

3.2.2.2 Alternace sonor

Sonory jsou hlásky formované narážením vzduchu na překážku. Při jejich produkci se uplatňují šumové i tónové složky hlasu. Mezi sonory patří nazály a likvidy, které mohou tvořit jádro slabik podobně jako vokály. Sonory nemají své znělostní protějšky.

Některé ze sonor nealternují s žádným jiným konsonantem. Jedná se o dva konsonanty; konsonant l a m.

Alternace sonory n je jasně rozeznatelná pouze v mluvené podobě/výslovnosti či fonetické transkripci na rozdíl od podoby psané. Alternace sonory r je jasně

rozeznatelná nejen v mluvené podobě/výslovnosti či fonetické transkripci, ale i v psané podobě (alternace konsonantu r s konsonantem ř).

Při deklinaci se v jednotlivých tvarech střídají následující konsonanty:

- n – ň; r – ř.

3.2.3 Palatalizace

Palatalizace, měkčení, jsou obměny hlásek. Palatalizace mohou nastávat jednak u vokálů[viii], jednak u konsonantů. V češtině dochází k palatalizacím pouze u konsonantů.

Na proces palatalizace je možné nahlížet ze dvou hledisek:

- z hlediska diachronního;
- z hlediska synchronního.

Z diachronního hlediska jsou palatalizace chápány jako souhrn hláskových změn probíhajících v praslovanštině.

Z hlediska synchronního se často užívá termín měkčení namísto termínu palatalizace. Měkčením jsou myšleny všechny palatalizační obměny hlásek vzniklé vlivem hlásek okolních.

Šest konsonantických alternací, palatalizací, které se mohou vyskytovat u (animat) maskulin jsou základem této práce a bude jim věnována podobnější pozornost. Tyto alternace mohou být přítomné při tvoření tvarů nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru. Konkrétně se jedná o alternace konsonantů:

- d – ď ch – š k – c;
- n – ň r – ř t – ť.

3.2.4 Hláskové alternace a gramatická kategorie ne/životnosti

Jazyková kategorie ne/životnosti se uplatňuje u maskulin. Při rozlišování maskulin na životné a neživotné byla porušena vazba mezi živým a neživým. Např. neživý sněhulák patří do kategorie životných maskulin. Znakem, který odlišuje od sebe maskulina životná od neživotných, je tvar akuzativu singuláru. U životných maskulin se

tvar akuzativu singuláru shoduje s tvarem genitivu singuláru a u neživotných maskulin se tvar akuzativu singuláru shoduje s tvarem nominativu singuláru.

Kategorie životnosti a neživotnosti se v češtině začala vyčleňovat v průběhu patnáctého století. K ustálení této kategorie došlo na konci století šestnáctého. Tvar genitiv-akuzativ se rozšířil z pojmenování osob i na pojmenování živočichů, což bylo jednou z příčin rozlišování mezi životností a neživotností. Oddělením jmen životných od jmen neživotných docházelo postupně k rozčlenění a diferenciaci v ostatních pádech.

Tato skutečnost se odrazila především v plurálových tvarech; ve tvarech nominativu aakuzativu. Původně se navzájem od sebe odlišovaly tvary nominativu i akuzativu plurálu životných i neživotných jmen (např. nominativ – akuzativ: vlci – vlky, potoci – potoky). Po tom, co vznikl tvar genitiv-akuzativ, jsou u životných jmen rozdílné tvary nominativu a akuzativu singuláru i nominativu a akuzativu plurálu. Avšak u jmen neživotných jsou tvary nominativu a akuzativu singuláru i nominativu a akuzativu plurálu stejné. Systémovost v singuláru se začala analogicky uplatňovat i v plurálu. Po ustálení tvaru genitiv-akuzativ, na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století, se začal ustalovat tvar akuzativ-nominativ.[28][29]

U maskulin se uplatňuje při tvoření tvarů nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru hlásková alternace pouze u jmen životných.

28 Zpracováno dle Bauer, Lamprecht & Šlosar, 1986.

29 Zpracováno dle Komárek, 1981.

4 WUG test a výzkum

4.1 WUG test

WUG test je lingvistický experiment, jehož autorkou je Jean Berko Gleason, která navrhla WUG test v roce 1958 tak, aby bylo možné probádat způsob, jakým si děti osvojují jednotlivé gramatické jevy. V tomto testu se pracuje s novými, tzv. umělými slovy/pseudoslovy, slovy vytvořenými speciálně pro účel WUG testu. Díky těmto nově vzniklým pseudoslovům je zajištěno, že se probandi s nimi nikdy v minulosti nesetkali. Takto zkonstruovaným WUG testem se vyvrací hypotéza o přímém napodobování gramatických pravidel.

Wug test byl původně zkonstruován zejména pro testování dětí. Pro děti je důležité, spojení nového výrazu, který slyší, s konkrétním předmětem, událostí, činností, apod. Právě proto byl WUG test navržen tak, aby děti měly ke slyšenému výrazu i možnost vizuálního vjemu pomocí obrázku. Děti jsou (až na výjimky) v průběhu tohoto testu soustředěné na zadaný úkol, což je potřebné k jeho úspěšnému splnění. K docílení soustředěného stavu u dětí je zapotřebí zaměstnat více dětských smyslů najednou; v tomto případě se dětský zrak soustředí na obrázek a sluch na výraz označující příslušný obrázek.

Výhodou WUG testu je, že může být užit u velmi malých dětí. I ty jsou ochotny spolupracovat s (cizím) experimentátorem, rozumí jednoduchým zadáním testových úloh. WUG test pojímají většinou jako specifický druh hry.

V dnešní době do většiny mateřských škol dochází pravidelně logoped, případně mateřské školy mají svého interního logopeda. Logopedická cvičení a různorodá logopedická činnost je podobná průběhu WUG testu. Logoped dětem pojmenovává obrázky a děti po něm slovo/slova opakují či jim ukazuje obrázky, které děti samy pojmenovávají, apod. Pro většinu dětí tak není problém, aby spolupracovaly s (cizím) experimentátorem na splnění testových úloh WUG testu.

Pro svůj výzkum dětské řeči použily metodu WUG testu např. Denisa Bordag a Annemarie Odilia Kerkhoff. Obě dvě se inspirovaly původní verzí WUG testu Jean Berko Gleason a přizpůsobily si jej pro vlastní potřeby. Denisa Bordag zkoumala pomocí WUG testu

faktory určující akvizici kategorie ne/životnosti v češtině[30] a Annemarie Odilia Kerkhoff zkoumala akvizici znělostní neutralizace a alternací v nizozemštině[31].

4.2 Struktura WUG testu

Originální verze WUG testu obsahovala dvacet osm testových úloh. Pomocí tohoto testu zjišťovala u anglických dětí ve věku čtyř až sedmi let osvojování některých jevů z oblasti anglické gramatiky. Ke každé z dvaceti sedmi testových úloh se vztahovala jedna obrázková kartička, jejímž prostřednictvím zkoumala Jean Berko Gleason:

- tvoření plurálu ze singuláru;
- tvoření préterita;
- tvoření deminutiv;
- tvoření kompozit a derivátů;
- tvoření verb ve 3. osobě singuláru;
- tvoření singuláru a plurálu u přivlastňovacích pronomen;
- tvoření komparativu a superlativu adjektiv;
- tvoření deagentních vět;
- odvozování adjektiv.

Poslední, dvacátá osmá úloha spočívala ve (správném) přiřazení dvou pojmů k sobě.[32] [33]

Pozdější verze WUG testu inspirované původním testem jsou tvořeny různým počtem obrázkových černobílých nebo barevných kartiček. Na nich jsou nakresleny obrázky se stručným popiskem vztahujícím se ke zkoumanému jazykovému jevu, např. se jedná o děje, výrazy obličeje, apod.

4.3 Průběh WUG testu

Experiment probíhá tak, že experimentátor ukáže dítěti jednu obrázkovou kartičku s načrtnutou kresbou např. ptáčka a stručným popisem pod ním a řekne např.: „Jé,

30 BORDAG, D. Factors determining the acquisition of animacy in Czech. In: GAGARINA, N. & GÜLZOW, I. Frequency Effects in Language Acquisition: Defining the Limits of Frequency as an Explanatory Concept. Mouton: De Gruyter, 2007, 307 – 328. ISBN 978-3-11-097790-5.

31 KERKHOFF, A. ACQUISITION OF MORPHO-PHONOLOGY: THE DUTCH VOICING ALTERNATION. Utrecht: Netherlands Graduate School of Linguistics, 2007. ISBN: 978-90-78328-35-3.

32 Zpracováno dle http://childes.psy.cmu.edu/topics/.

33 Zpracováno dle http://childes.psy.cmu.edu/topics/wugs/wugs.pdf.

podívej, tady je jeden wug.“ Poté vezme druhou kartičku, na níž jsou nakreslení dva ptáčci, a řekne: „Dívej, tady je ještě jeden. Teď jsou tu dva. To jsou dva _____.“ Děti, které už mají osvojené gramatické pravidlo pro tvoření plurálu, automaticky doplní gramaticky správný plurálový tvar, v originální anglické podobě wugs, v případě češtiny wugové/wuzi.

4.4 Výzkum

Pro výzkum dětské řeči jsem si zvolila metodu lingvistického experimentu, tzv. WUG testu, jehož autorkou je Jean Berko Gleason. Tento test byl zvolen na základě několika kritérií:

- WUG test byl použit při výzkumu dětské řeči u českých i zahraničních dětí;
- WUG test zvládnou absolvovat i velmi malé děti;
- testové položky jsou doprovázeny obrázky;
- WUG test má jednoduchý design;
- zadání testovaného úkolu se snadno chápe, apod.

Pomocí WUG testu jsem zkoumala pouze maskulina, protože u maskulin se rozlišuje gramatická kategorie ne/životnosti. Vzhledem ke gramatické kategorii ne/životnosti dochází u maskulin animat k alternaci při tvoření tvarů nominativu plurálu a u maskulin inanimat k této alternaci nedochází. Gramatická kategorie ne/životnosti se u feminin a neuter neurčuje, protože u těchto dvou rodů není důležité rozlišovat mezi životností a neživotností.[34]

4.4.1 Stanovení cíle výzkumu

Pro zpracování diplomové práce jsem vzhledem ke zvolenému tématu použila metodu experimentu. V první řadě bylo nutné, abych si stanovila cíl výzkumu.

Při stanovení cíle jsem vycházela z následujících teoretických poznatků, které jsem chtěla výzkumem na vzorku dětí ve věku čtyř až pěti let ověřit.

34 Zpracováno dle Gagarina a Gülzow, 2007.

V počátečních fázích osvojování gramatického systému si děti nepřipouštějí, že by řeč nebyla zcela symetrickým a pravidelným systémem a že by se v ní vyskytovaly nějaké výjimky.

Při osvojování mateřské řeči děti např. předpokládají, že každé substantivum má jednak tvar singuláru, jednak i tvar plurálu, že každé substantivum má své deminutivum i augmentativum, atd. Děti vede předpoklad symetrie k tomu, že všechny lexikální i gramatické tvary se tvoří na základě binárních opozic. Pravidelnost je jedním z nejdůležitějších faktorů při osvojování gramatického systému řeči dětmi. Děti si z pravidelnosti dělají univerzální pravidlo. Např. u substantiv tvoří tvar plurálu tak, že k tvaru singuláru přidají např. finálu -i nebo při stupňování nepravidelných adjektiv tvoří tvary pravidelné.[35] [36]

Při komunikaci se svým okolím potřebují děti vyjadřovat i kategorii čísla. Singulár i plurál od sebe odlišují pomocí jednoduchých pravidel založených na principu symetrie a pravidelnosti. Tato elementární pravidla děti produkují především v době, kdy si osvojují jednotlivé principy gramatiky, tedy ve věku (dvou) tří až pěti (šesti) let.

Děti si v mateřské řeči při zvládání gramatické kategorie čísla osvojují prvně tvary singulárové, později tvary plurálové. Prvními pádovými tvary, které se zvládají děti naučit, jsou tvary nominativu. Ať už se jedná o tvary singuláru nebo plurálu. Jejich častý výskyt vede u dětí k tomu, že se relativně rychle naučí jejich správnou podobu. Následně, od tvarů nominativu singuláru i plurálu se děti učí tvořit tvary ostatních pádů v singuláru i plurálu. Avšak než se děti naučí všechny tvary gramaticky správně, tak dochází ke vzniku dětských agramatismů. Např. nominativ singuláru plot [plot] a nominativy plurálu plotové [plotové] či ploti [ploťi] namísto správného tvaru nominativu plurálu ploty [ploti].

Děti svá jednoduchá pravidla postupně přizpůsobují a mění vzhledem ke svým nově nabytým znalostem o jazyce přibližně až do pěti (šesti) let, kdy je zpravidla ukončen vývoj základních gramatických struktur.

Cílem výzkumu je zjistit, jakým způsobem tvoří děti ve věku čtyř až pěti let tvary nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru maskulin. Oblast zájmu tvoří také to, zda už mají tyto děti ukončen vývoj základních gramatických struktur či nikoli. Čtyřleté děti by

35 Zpracováno dle Sternberg, 2002.

36 Zpracováno dle Pačesová, 1979.

měly znát gramatická pravidla pro tvoření plurálových tvarů, avšak ne vždy tato pravidla užívají správně. Pětileté děti by měly tato pravidla znát i je správně užívat.[37] [38] [39]

4.4.2 Příprava výzkumu

Pro úspěšnou realizaci výzkumu bylo nutné, abych výzkum naplánovala a připravila. Příprava výzkumu zahrnovala:

- zvolení vhodné metody (WUG test);
- rozhodnutí o vybrání vhodného vzorku dětí, jenž se výzkumu zúčastní (čtyř až pětileté děti navštěvující mateřskou školu);
- výběr a nastavení vhodných podmínek výzkumu (vhodné místo, nástroje/prostředky, záznamové zařízení apod.);
- zvolení vhodného aparátu pro analýzu a vyhodnocení dat výzkumu.

Součástí přípravy výzkumu bylo také zpracování průvodního dopisu, jímž jsem oslovila rodiče dětí, které se účastnily výzkumu. Mé rozhodnutí seznámit rodiče s podstatou a cílem výzkumu a získání souhlasu vycházelo z toho, že daný výzkum byl prováděn u dětí ve věku čtyř až pěti let navštěvujících mateřskou školu. Pro získání souhlasu jsem tedy vypracovala průvodní dopis pro rodiče, jehož součástí byl odpovědní lístek, ve kterém mohli rodiče vyjádřit svůj ne/souhlas se zařazením svého dítěte do výzkumu. Průvodní dopis je přiložen v příloze č. 1 této diplomové práce.

Souhlasy rodičů pro vykonání experimentu jsem obdržela na základě průvodního dopisu a rodičům, kteří souhlasili se zařazením svých dětí do výzkumu, byl předán k vyplnění krátký dotazník. Dotazník nesloužil k přímému výzkumu. Dotazníkovým šetřením jsem zkoumala pouze vnější vlivy za účelem zařadit do výzkumu děti mající přibližně stejné charakteristiky (např. věková kategorie dětí, rodinné jednojazyčné prostředí apod.). Dotazník je přiložen v příloze č. 2 této diplomové práce.

Pro účely tohoto výzkumu jsem vytvořila osmnáct pseudoslov. Při vzniku těchto pseudoslov byla dodržována fonologická pravidla češtiny. Kromě pseudoslov jsem

37 Zpracováno dle Krčmová, Richterová, 1987

38 Zpracováno dle Zähme, 2005

39 Zpracováno dle Žižková, 1982.

pracovala i se slovy. Těch je celkem třicet[40]. Každé slovo i pseudoslovo jsem opatřila jemu odpovídajícím obrázkem. Patnácti slovům a devíti pseudoslovům jsem přiřadila obrázek, na němž byl živý tvor; zvíře či imaginární bytost podobající se nějakému zvířeti. Patnácti slovům a devíti pseudoslovům jsem přiřadila obrázek, na němž byl neživý objekt; hračka, oblečení či jiný předmět.

Celá testovací baterie je tedy tvořena čtyřiceti osmi lexikálními položkami. Dvanáct položek je výplňkových. Ty slouží k tomu, aby děti netvořily plurálové tvary mechanicky za sebou a stejně podle prvního schváleného tvaru, tj. toho, který jim nebyl opraven. U těchto položek děti poznávají barvy (např. barvy, které má panda, rajče), co se dělá s některými věcmi (např. co se dělá na kole, s hruškou), kde žije/kde je možné vidět zvíře (např. kde žije žirafa, žába), apod. U zbývajících třiceti šesti maskulin, animat i inanimat, zakončených konsonanty -d, -ch, -k, -n, -r a -t děti vytvářejí tvary nominativu plurálu. Každému koncovému konsonantu, -d, -ch, -k, -n, -r a -t, v nominativu singuláru předchází krátký vokál, dlouhý vokál a konsonant. Pomocí tohoto experimentu se zkoumá alternace, palatalizace, u výše zmíněných konsonantů.

Tabulka 1 Maskulina animata a inanimata[41] (slova)

animatum	hroch	kohout	netopýr	pavouk	rak	slon	tygr	velbloud	vlk
inanimatum	dar	hrad	hrách	meloun	plot	prst	smaragd	trn	vrch

Tabulka 2 Maskulina animata a inanimata[42] (pseudoslova)

animatum	blk	dak	kavouk	kobout	mlon	netovýr	proch	togr	velzloud
inanimatum	čmaragd	hrn	melán	mrách	mrst	plit	prch	trad	zar

40 Dvanáct slov slouží pouze jako výplňkové položky.

41 V tabulce č. 1 jsou uvedena pouze maskulina animata a inanimata, která budou dále zkoumána. Nejsou zde uvedena slova výplňková.

42 V tabulce č. 2 jsou uvedena pouze maskulina animata a inanimata, která budou dále zkoumána. Nejsou zde uvedena slova výplňková.

Tabulka 3 Výplňková slova[43]

animatum	kočka	panda	ryba	sýkorka	žába	žirafa
inanimatum	auto	hruška	kolo	lžíce	rajče	tričko

4.4.3 Metoda výzkumu

K výzkumu, jak tvoří děti nominativ plurálu z nominativu singuláru, budou užita maskulina zakončená v nominativu singuláru na -d, -ch, -k, -n, -r a -t. Zakončení maskulin nominativu singuláru na výše zmíněné konsonanty bylo vybráno z důvodu, že u těchto hlásek může docházet k alternaci při tvoření nominativu plurálu. Experiment obsahuje třicet šest substantivních položek, u nichž se mohou vyskytovat alternace. U maskulin animat může dojít k alternaci -d/-ď-, -ch/-š -, -k/-c-, -n/-ň-, -r/-ř- a -t/-ť-. Umaskulin inanimat k těmto alternacím nedochází nikdy.

Do výzkumu nejsou zařazeny dvě alternace. Alternace -g/-z- a alternace -h/-z-, protože zakončení substantiv konsonanty -g a -h v nominativu singuláru je ve zvukové podobě/při výslovnosti neznělé, tj. v zakončení těchto substantiv dochází k neutralizaci znělosti. G se vyslovuje jako k a h jako ch. Také některá slova zakončená konsonantem g nepřipomínají v mnohém slova česká, ač jimi jsou. Týká se to zejména maskulin animat. Jedná se např. o maskulina kiang, dugong, binturong, apod. V neposlední řadě jsem do výzkumu nezařadila tyto dvě alternace proto, že pseudo/slova, která by mohla být testována, se špatně reprezentují obrázkem. Jedná se např. o slova chirurg, šplh, vrh (kostkou), apod. Děti by nemusely jednoznačně pojmenovat na obrázku to, co se od nich žádá.

K výzkumu, jak děti tvoří plurálové tvary z tvarů singulárových, použiji experimentální metodu. Pomocí WUG testu zjistím, jakým způsobem děti utvářejí plurálové tvary a zda při tomto tvoření využívají alternace.

43 Slova uvedená v tabulce č. 3 nejsou dále zkoumána.

4.4.4 Hypotézy výzkumu

Jak už bylo výše zmíněno, děti si na základě předpokladu symetrie a pravidelnosti v jazyce utváří svá jednoduchá gramatická pravidla. Děti uplatňují tato elementární pravidla i při tvoření nominativu plurálu z nominativu singuláru u maskulin zakončených na konsonanty -d, -ch, -k, -n, -r a -t. Předpokládám tedy, že děti budou tento nominativ plurálu:

- ❖ Vztah mezi ne/alternacemi a kategorií ne/životnosti je čistě náhodný.

Děti budou tvořit tvary nominativu plurálu tak, že některé plurálové tvary budou alternované a některé nealternované. Ať už se bude jednat o maskulina animata nebo inanimata.

- ❖ Vztah mezi ne/alternacemi a kategorií ne/životnosti není čistě náhodný.

1. Děti budou tvořit tvary nominativu plurálu tak, že plurálové tvary u maskulin animat budou alternované a tvary u maskulin inanimat budou nealternované.
2. Děti budou tvořit tvary nominativu plurálu tak, že plurálové tvary u maskulin animat budou nealternované a tvary u maskulin inanimat budou alternované.
3. Děti budou tvořit tvary nominativu plurálu tak, že všechny plurálové tvary u maskulin animat i inanimat budou nealternované.
4. Děti budou tvořit tvary nominativu plurálu tak, že všechny plurálové tvary u maskulin animat i inanimat budou alternované.

4.4.5 Realizace výzkumu

Výzkum byl realizován v šesti mateřských školách[ix] v Přerově vždy po předchozí domluvě s ředitelkou mateřské školy a učitelkou příslušného oddělení. V každé mateřské škole byla pro účely výzkumu vyčleněna jedna prázdná místnost (ředitelna, sborovna), aby bylo zajištěno klidné prostředí s minimem rozptylujících prvků. Výjimečně se vyskytovaly situace, v nichž nebylo vždy možné zajistit maximální klid a ticho (např. zazvonění telefonu pevné linky, ruch ze sousedících místností), případně nebylo vždy možné zabránit tomu, aby někdo vešel do místnosti (např. paní ředitelka, paní učitelka).

Účastníky experimentu byly děti, dívky i chlapci, pocházející z jednojazyčného (českého) prostředí ve věku čtyř až pěti let[x]. Celkem se experimentu zúčastnilo sto

dvacet dětí. S každým dítětem byl proveden experiment individuálně. Délka nahrávky experimentu se u jednoho účastníka pohybovala v časovém rozmezí jedné minuty až deseti minut. Nejkratší nahrávka trvala jednu minutu a dvacet vteřin, nejdelší nahrávka trvala devět minut a třicet jedna vteřin. Nahrávací čas se u většiny nahrávek pohyboval v rozmezí čtyř až šesti minut. Různá délka experimentu závisela zejména na ne/ochotě mluvit s experimentátorkou, na rozvíjení debaty související s jednotlivými položkami experimentu – např. u položky hroch se dítě rozpovídalo, že toto zvíře zná, že jej vidělo nedávno v zoo, apod. Celková délka experimentu u jednoho dítěte se pohybovala v rozmezí pěti až patnácti minut.

4.4.6 Objekt výzkumu

Objektem výzkumu byla skupina sto dvaceti dětí. Všechny děti pocházejí z jednojazyčného (českého) prostředí. Jedná se zejména o děti bydlící v centru města a převážně bez (diagnostikované) řečové vady.

4.4.7 Předmět výzkumu

Experiment obsahuje celkem 48 lexikálních položek (maskulin). Z toho je 12 výplňkových položek, 18 slov a 18 pseudoslov. Pro analýzu daného experimentu je důležitých 36 testových položek a těmi jsou:

❖	blk	čmaragd	dak	dar;
❖	hrad	hrách	hrn	hroch;
❖	kavouk	kobout	kohout	melán;
❖	meloun	mlon	mrách	mrst;
❖	netopýr	netovýr	pavouk	plit;
❖	plot	prch	proch	prst;
❖	rak	slon	smaragd	togr;
❖	trad	trn	tygr	velbloud;
❖	velzloud	vlk	vrch	zar.

Celkem sto dvacet dětí tvořilo z výše uvedených 36 testových položek příslušné tvary nominativu plurálu. Na každou jednotlivou testovou položku odpovídalo 40 dětí[xi], tj. celkem jsem analyzovala 1440 lexikálních položek.

Ve svém výzkumu jsem sledovala za prvé to, jak děti tvoří tvary nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru maskulin, za druhé, zda děti uplatňují konsonantické alternace (palatalizace) při tomto tvoření plurálových tvarů u maskulin.

Děti mohou tvořit tvary nominativu plurálu následujícími způsoby:

- všechny vytvořené tvary budou bez alternace;
- všechny vytvořené tvary budou s alternací;
- některé tvary budou bez alternace, některé s alternací:
  - alternace budou u maskulin animat i u maskulin inanimat;
  - alternace budou pouze u maskulin animat;
  - alternace budou u maskulin inanimat.

Dále jsem zkoumala to, zda děti tvoří tvary nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru nejen pomocí finály -i, ale také pomocí finál jiných, zejména pomocí finály -ové. Pokud ano, tak zda je tvoří:

- pouze u maskulin animat;
- u maskulin animat i u maskulin inanimat.

Pokud děti tvoří tvary nominativu plurálu pomocí finály -ové pouze u maskulin animat, tak si uvědomují, že se tato finála neuplatňuje u maskulin inanimat. Pokud děti tvoří tvary nominativu plurálu pomocí finály -ové u všech maskulin, animat i inanimat, tak si neuvědomují, že se tato finála uplatňuje pouze u maskulin animat.

Jestliže děti tvoří tvary nominativu plurálu prvním způsobem, tak je pro ně při tvoření plurálových tvarů důležitá i kategorie ne/životnosti. Avšak v případech, kdy děti tvoří tvary nominativu plurálu druhým způsobem, tak pro ně není při vytváření plurálových tvarů rozhodující kategorie ne/životnosti.

4.4.8 Průběh natáčení – sběr dat

Sběr dat probíhal tak, že po příchodu dítěte do místnosti vyčleněné pro účely experimentu bylo dítě posazeno na určené místo před počítač. Každé dítě bylo individuálně seznámeno s průběhem experimentu. Bylo mu vysvětleno, co se od něj žádá, jak bude samotný experiment probíhat. Všechny děti měly v průběhu experimentu možnost mít u sebe plyšovou hračku. Tuto možnost dostaly právě proto, aby se snížila nervozita a bázlivost dětí, případně aby byla snazší možnost navázat komunikaci mezi experimentátorkou a dětmi[44]. Před zahájením samotného experimentu dostalo každé dítě stejný cvičný příklad. Tento cvičný příklad posloužil k ověření, že dítě pochopilo záměr experimentu a ví, co je po něm žádáno. Cvičným příkladem byla položka pták. Dítěti byla ukázána tato obrázková kartička s ptákem. Obrázek ptáka byl doprovozen větou – Toto je pták. Dítě zopakovalo po experimentátorce tuto celou větu nebo pouze slovo pták. Poté byla tato obrázková kartička otočena. Na této opačné straně byl obrázek dvou (stejných) ptáků. Dítě bylo požádáno, aby řeklo, jak se nazývá tento obrázek se dvěma ptáky. Po odpovědi dítěte na tuto otázku pak vždy začal samotný experiment. Všechny děti zařazené do experimentu odpověděly správně, tj. porozuměly zadanému úkolu. Všechny děti pochopily, jakým způsobem bude probíhat celý experiment. Nahrávání na diktafon bylo zahájeno až ve chvíli, kdy začal samotný experiment.

Každé dítě odpovídalo v experimentu postupně na dvacet čtyři testových položek, z nichž bylo vždy šest slov, šest pseudoslov a dvanáct výplňkových položek. Každá testová položka byla slovně pojmenovaná a její pojmenování bylo doprovozeno odpovídajícím obrázkem v prezentaci v PowerPointu. Po skončení jednotlivých experimentů bylo každé dítě odměněno pochvalou a drobnou sladkostí.

Délka experimentu byla u jednotlivých dětí proměnlivá. Celý experiment trval s jedním dítětem v rozmezí pěti až patnácti minut a děti jej vnímaly jako specifický druh hry; hry poznávací, kde mohly projevit své nabyté znalosti.

Z každého individuálně uskutečněného experimentu byl pořízen zvukový záznam na digitální diktafon[45]. Zvukový záznam jednotlivých nahrávek byl foneticky transkribován. Dále jsem pracovala pouze s přepisy jednotlivých nahrávek.

---

44 Možnosti mít u sebe plyšovou hračku využila přibližně jedna třetina dětí.

45 Diktafon sony ic recorder icd-ux 300.

4.4.9 Zpracování dat výzkumu

V předkládané práci byla zpracována data z dotazníků, které byly určeny rodičům dětí, které se účastnily výzkumu. Dotazníky byly od rodičů individuálně sesbírány. Data z dotazníků posloužila především ke zjištění vnějších podmínek výzkumu, jako jsou např. informace o tom, z jakého jazykového prostředí děti pocházejí, zda ne/mají nějakou řečovou vadu, apod.

4.4.10 Analýza výzkumu

Experiment obsahuje 2880 položek, z nichž je analyzováno pouze 1440 lexikálních položek. Druhou polovinu tvoří slova výplňková, která nebyla dále zkoumána, protože u nich děti netvořily plurálové tvary. Experiment je složen ze tří sad. Každou ze tří sad tvoří 960 položek, z nichž 480 tvoří slova výplňková, 240 slova a 240 pseudoslova.

Graf 1 Položky, z nichž jsou tvořeny jednotlivé sady

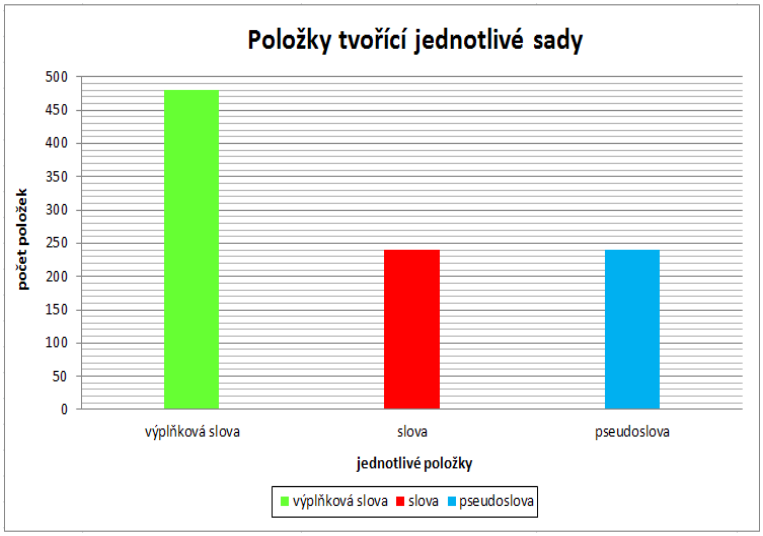

Celkem třicet jedna dětí vytvořilo alternovaný plurálový tvar tam, kde dospělí alternace neuplatňují. V sedmnácti případech děti vytvořily tyto alternované plurálové tvary u slov a ve čtrnácti případech u pseudoslov.

U maskulin inanimat (slova) vytvořilo jedno dítě alternovaný tvar nominativu plurálu hradi, dvě tvar hladi, jedenáct tvar melouni, jedno tvar smaradi a dvě tvar trni. U maskulin inanimat (pseudoslova) vytvořilo jedno dítě alternovaný tvar nominativu plurálu čmaradi, jedno tvar čmaragdi, šest tvar meláni, jedno tvar pliti, jedno tvar prší, dvě tvar trati a dvě tvar tladi.

Tabulka 4 Procentuální zastoupení alternovaných maskulin inanimat (slova)

	hradi	hladi	melouni	smaradi	trni
počet	1 ze 40	2 ze 40	11 ze 40	1 ze 40	2 ze 40
procenta	3 %	5 %	28 %	3 %	5 %

Tabulka 5 Procentuální zastoupení alternovaných maskulin inanimat (pseudoslova)

	čmaradi	čmaragdi	meláni	pliti	pršíci	trati	tladi
počet	1 ze 40	1 ze 40	6 ze 40	1 ze 40	1 ze 40	2 ze 40	2 ze 40
procenta	3 %	3 %	15 %	3 %	3 %	5 %	5 %

4.4.11 Vyhodnocení výzkumu

Výzkumu zaměřeného na ne/uplatňování konsonantických alternací při tvoření tvarů nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru u maskulin se zúčastnilo 120 dětí. Všechny tyto děti jsou rodilými mluvčími češtiny a pocházejí z jednojazyčného (českého) prostředí. Výzkum byl proveden pomocí WUG testu u dětí ve věku čtyř až pěti let.

Všechny děti zařazené do výzkumu pochopily záměr testu; žádné nebylo z výzkumu vyloučeno. Také všechny děti vytvořily nějaký tvar nominativu plurálu z tvaru nominativu singuláru. Ať už se jedná o tvar nealternovaný, např. vlky [vl̥ki] nebo vrchy [vr̥xi], o tvar alternovaný, např. netopýři [netopíři] nebo trni [tr̥ňi], o tvar zkrácený/zkomolený, např. kobové[xii] [kobové] nebo smaragi [smaragi], či o tvar prodloužený/zkomolený, např. velezloudové [velezloudové] nebo pršíci [pr̥šíci].

Při tvoření tvarů nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru měly děti uplatňovat konsonantické alternace pouze u maskulin animat[46], u maskulin inanimat[47] nedochází

46 u slov i u pseudoslov

k těmto alternacím. Avšak děti aplikovaly tyto konsonantické alternace nejen u maskulin animat, ale i u maskulin inanimat. Pro většinu děti nebylo rozhodující při aplikaci konsonantických alternací, zda se jedná o maskulina animata či inanimata.

Tabulka 6 Přehled alternovaných maskulin inanimat (slova)[48]

nominativ singuláru	hrad	hrad	meloun	smaragd	trn
nominativ plurálu	[hraďi]	[hlaďi]	[melouňi]	[smaraďi]	[trňi]

Tabulka 7 Přehled alternovaných maskulin inanimat (pseudoslova)[49]

nominativ singuláru	čmaragd	čmaragd	melán	plit	prch	trad	trad
nominativ plurálu	[čmaraďi]	[čmaragďi]	[meláňi]	[pliťi]	[pršíci]	[traťi]	[tlaďi]

Děti vytvořily z tvarů nominativu singuláru dvakrát více tvarů nominativu plurálu bez alternace -d/-ď-, -ch/-š-, -k/-c-, -n/-ň-, -r/-ř- a -t/-ť- než s touto alternací. Z celkového počtu utvořených 1440 tvarů nominativu plurálu je 976 tvarů nealternovaných, 432 tvarů alternovaných a 32 tvarů, které neobsahují zkoumané ne/alternující konsonanty[50].

Tabulka 8 Procentuální zastoupení ne/alternovaných tvarů nominativu plurálu

	procenta
nealternované tvary nominativu plurálu	68
alternované tvary nominativu plurálu	30

47 u slov i pseudoslov

48 Alternovaná maskulina inanimata (slova) jsou hradi, hladi, melouni, smaradi a trni.

49 Alternovaná maskulina inanimata (pseudoslova) jsou čmaradi, čmaragdi, meláni, pliti, pršíci, trati a tladi.

50 Např. se jedná o tvary nominativu plurálu čmaragy, kobové a smaragy.

Z celkového počtu 360 odpovědí dětí na devět maskulin animat (slov) bylo vytvořeno 252 alternovaných tvarů nominativu plurálu a 108 tvarů nominativu plurálu bez alternace. Z toho vyplývá, že děti při vytváření tvarů nominativu plurálu u maskulin animat (slov) upřednostňují alternované tvary před těmi nealternovanými, protože 70 % dětských odpovědí bylo takto utvořeno.

Graf 2 Alternovaná vs. nealternovaná maskulina animata (slova)

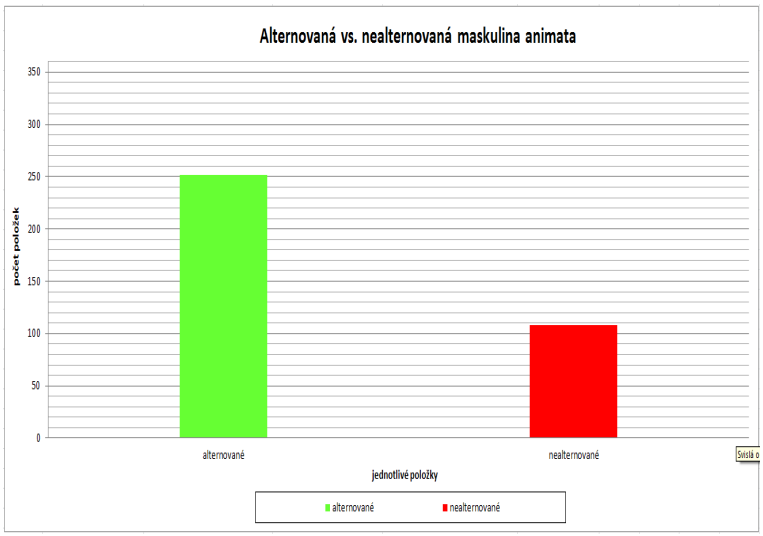

Z celkového počtu 360 odpovědí dětí na devět maskulin animat (pseudoslov) bylo vytvořeno 159 alternovaných tvarů nominativu plurálu a 201 tvarů nominativu plurálu bez alternace. Z toho vyplývá, že děti při vytváření tvarů nominativu plurálu u maskulin animat (pseudoslov) upřednostňují tvary bez alternace před těmi alternovanými, protože 56 % dětských odpovědí bylo takto utvořeno.

Graf 3 Alternovaná vs. nealternovaná maskulina animata (pseudoslova)

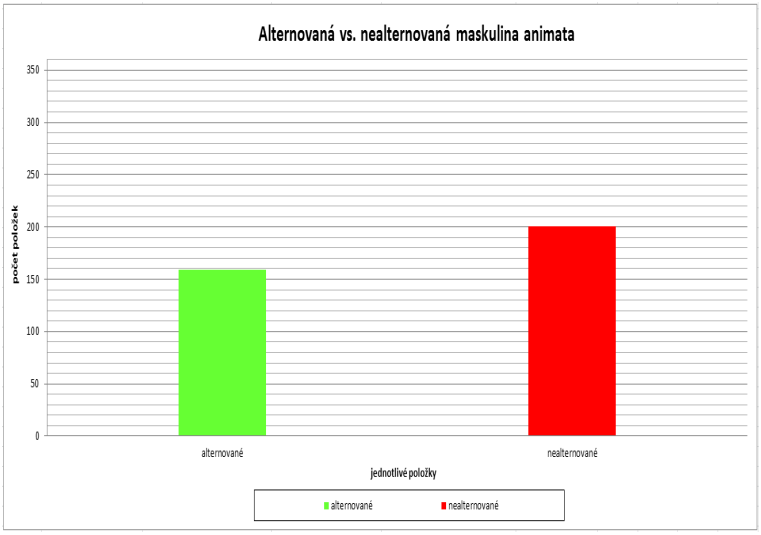

Děti vytvořily u maskulin animat (slov) dvakrát častěji alternované tvary (= $^{7}/_{10}$) nominativu plurálu než nealternované (= $^{3}/_{10}$). Avšak u maskulin animat (pseudoslov) tomu tak není; děti vytvářejí častěji nealternované tvary nominativu plurálu maskulin animat. U vytvořených tvarů nominativu plurálu maskulin animat (pseudoslov) nelze jednoznačně určit, zda děti upřednostňují tvary alternované před nealtenovanými či naopak, i přes to, že nealternovaných tvarů (= $^{3}/_{5}$) je více než tvarů alternovaných (= $^{2}/_{5}$). Rozdílné výsledky u slov a pseudoslov maskulin animat mohou být zapříčiněné např. tím, že děti už někdy v minulosti slyšely nebo samy při komunikaci se svým okolím používají/použily slova, která byla užita v tomto výzkumu. Naproti tomu děti nikdy předtím neslyšely pseudoslova, která byla užita v tomto výzkumu, nikdy je nemohly použít, příp. se s nimi setkat v žádné situaci. Děti se při vytváření plurálových tvarů maskulin animat (pseudoslov) možná více soustředily na samotné pseudoslovo[51] než na to, zda je dané maskulinum animatum či inanimatum[52].

Velký počet alternovaných plurálových tvarů u maskulin animat (slov) vytvořily děti patrně proto, že dospělí upřednostňují u maskulin animat alternované tvary před těmi nealternovanými. Děti tyto alternované tvary slýchají, příp. i je i samy používají. Proto je pro ně pak jednodušší, aby vytvořily alternovaný tvar nominativu plurálu z tvaru nominativu singuláru nějakého výrazu než tvar nealternovaný. Naproti tomu, větší počet nealternovaných plurálových tvarů u maskulin animat (pseudoslov) vytvořily děti patrně proto, že pro ně bylo jednodušší vytvořit tvar nominativu plurálu z tvaru nominativu singuláru nějakého výrazu[53] tak, že pouze k nezměněnému tvaru singulárovému přidaly nějakou finálu. Tento způsob vytvoření plurálových tvarů byl pro děti jednodušší než ten, kde musely provést změnu/alternaci ve tvaru singulárovém a až poté k tomuto alternovanému tvaru přidat nějakou finálu. Děti vtomto případě nemusí přemýšlet nad tím, které konsonanty spolu navzájem alternují, příp. nad tím, zda se jedná o maskulinum animatum či inanimatum[54].

Z celkového počtu 360 odpovědí dětí na devět maskulin inanimat (slov) bylo vytvořeno 17 alternovaných tvarů nominativu plurálu a 343 tvarů nominativu plurálu

---

51 Tím je myšleno, že se dětská pozornost zaměřovala zejména na výslovnost daného pseudoslova; dítě se soustředilo na to, aby správně vyslovilo dané pseudoslovo, aby jej nezkomolilo či aby u některých delších pseudoslov (např. čmaragd) nezapomnělo na některou část daného pseudoslova.

52 Dětská pozornost se tolik nezaměřovala na obrázek, jenž odpovídal danému pseudoslovu. Děti se tolik nesoustředily na to, zda byl na obrázku živý tvor či nikoli.

53 Tento výraz nikdy předtím neslyšely.

54 Zda zde ne/má nastat alternace.

bez alternace. Z toho vyplývá, že děti při vytváření tvarů nominativu plurálu u maskulin inanimat (slov) upřednostňují tvary bez alternace před těmi alternovanými, protože 95 % dětských odpovědí bylo takto utvořeno.

Graf 4 Alternovaná vs. nealternovaná maskulina inanimata (slova)

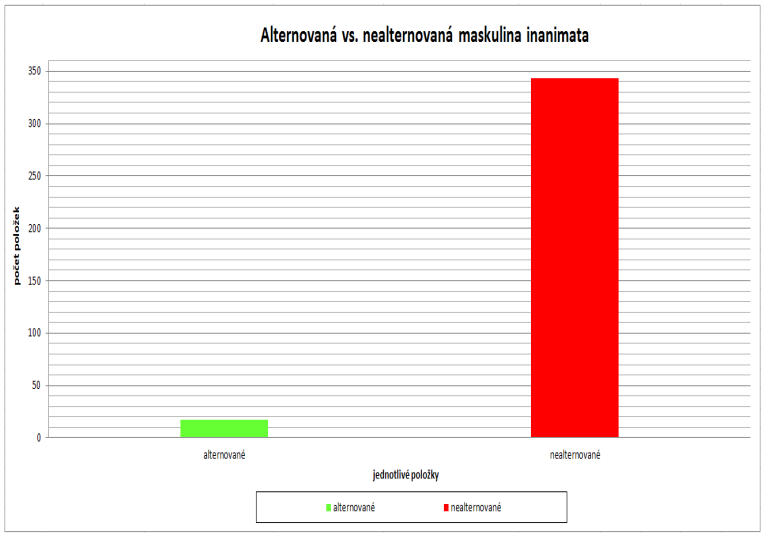

Z celkového počtu 360 odpovědí dětí na devět maskulin inanimat (pseudoslov) bylo vytvořeno 14 alternovaných tvarů nominativu plurálu a 346 tvarů nominativu plurálu bez alternace. Z toho vyplývá, že děti při vytváření tvarů nominativu plurálu u maskulin inanimat (pseudoslov) upřednostňují tvary bez alternace před těmi alternovanými, protože 96 % dětských odpovědí bylo takto utvořeno.

Graf 5 Alternovaná vs. nealternovaná maskulina inanimata (pseudoslova)

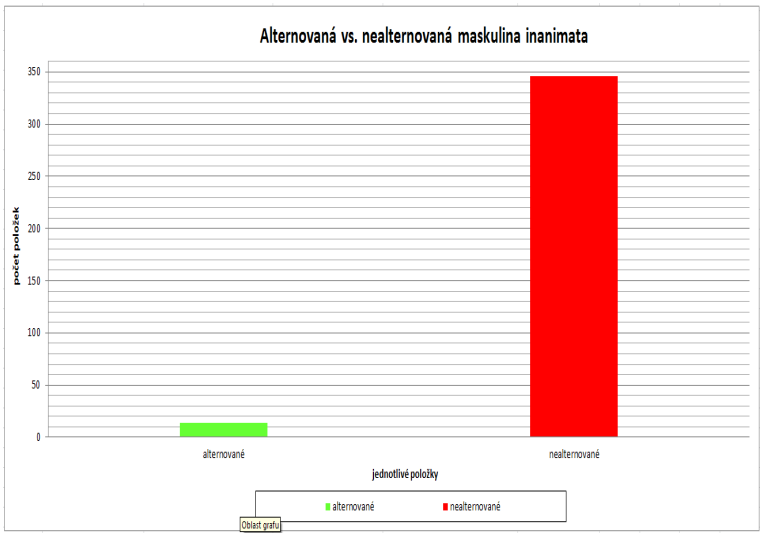

Na rozdíl od odlišných výsledků u maskulin animat (slov a pseudoslov), se výsledky u maskulin inanimat (slov a pseudoslov) téměř shodují. Téměř sto procent plurálových tvarů, které vytvořily děti, je nealternovaných. Toto platí pro slova i pseudoslova. Pouze minimální počet plurálových tvarů je alternovaný. V některých případech mohlo být vytvoření alternovaného plurálového tvaru zapříčiněno tím, že samotné slovo či pseudoslovo bylo pro děti dlouhé na vyslovení; např. výrazy smaragd a čmaragd. Proto se děti soustředily spíše na správné vyslovení daného výrazu než na to, zda daný tvar nominativu plurálu bude alternovaný či nikoli. Nebo např. u výrazu trn byl tvar nominativu plurálu trni [tr̥ňi] vytvořen dětmi zřejmě na základě analogie s tvarem trní [tr̥ňí].

Z celkového počtu 360 odpovědí dětí na devět maskulin animat (slov) bylo vytvořeno 35 tvarů nominativu plurálu bez alternace s finálou -ové a 325 tvarů nominativu plurálu bez alternace/s alternací s finálou -i. Z toho vyplývá, že děti při vytváření tvarů nominativu plurálu u maskulin animat (slov) upřednostňují tvary utvořené pomocí finály -i, protože 90 % dětských odpovědí bylo takto utvořeno.

Graf 6 Nominativ plurálu maskulin animat (slov) s finálou -i/-ové

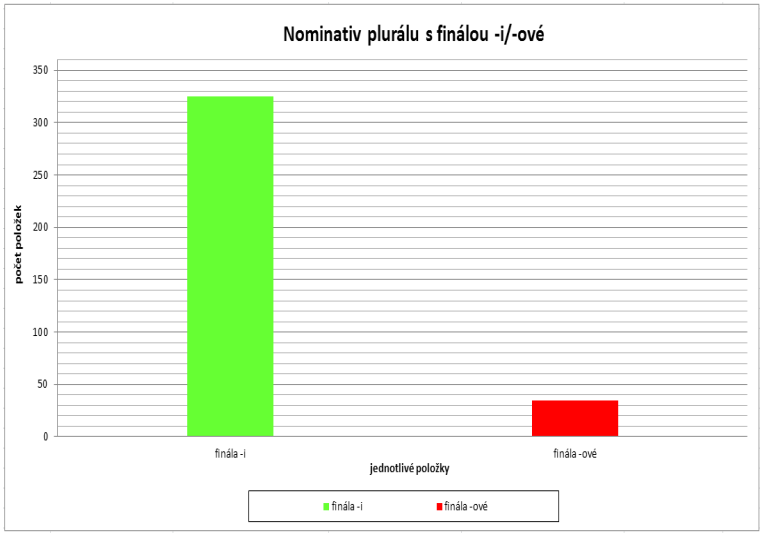

Z celkového počtu 360 odpovědí dětí na devět maskulin animat (pseudoslov) bylo vytvořeno 58 tvarů nominativu plurálu bez alternace s finálou -ové a 302 tvarů nominativu plurálu bez alternace/s alternací s finálou -i. Z toho vyplývá, že děti

při vytváření tvarů nominativu plurálu u maskulin animat (pseudoslov) upřednostňují tvary utvořené pomocí finály -i, protože 84 % dětských odpovědí bylo takto utvořeno.

Graf 7 Nominativ plurálu maskulin animat (pseudoslov) s finálou -i/-ové

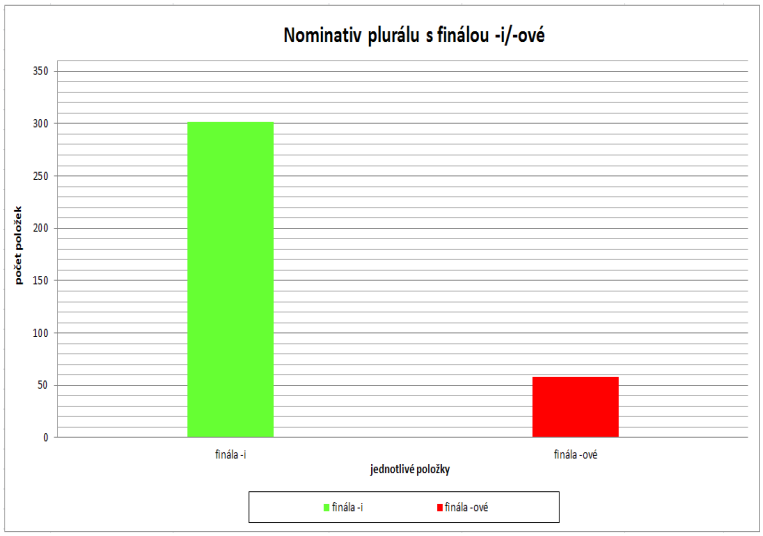

Z celkového počtu 360 odpovědí dětí na devět maskulin inanimat (slov) bylo vytvořeno 45 tvarů nominativu plurálu bez alternace s finálou -ové a 315 tvarů nominativu plurálu bez alternace/s alternací s finálou -i. Z toho vyplývá, že děti při vytváření tvarů nominativu plurálu u maskulin inanimat (slov) upřednostňují tvary utvořené pomocí finály -i, protože 88 % dětských odpovědí bylo takto utvořeno.

Graf 8 Nominativ plurálu maskulin inanimat (slov) s finálou -i/-ové

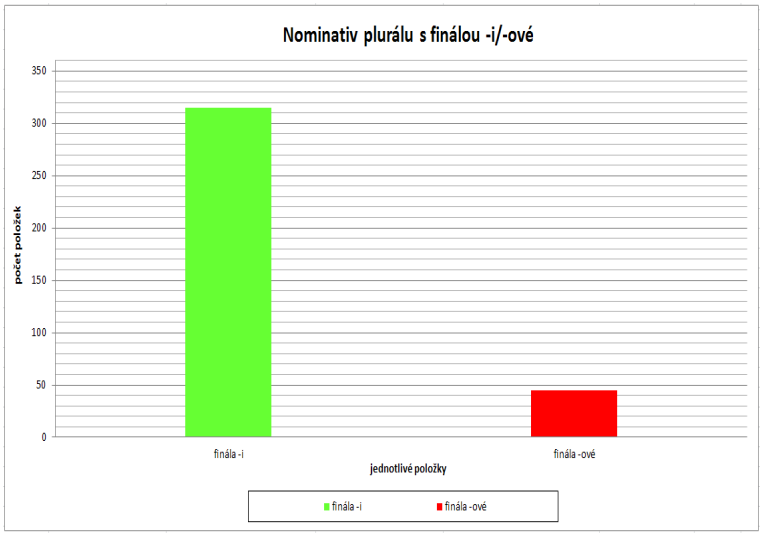

Z celkového počtu 360 odpovědí dětí na devět maskulin inanimat (pseudoslov) bylo vytvořeno 41 tvarů nominativu plurálu bez alternace s finálou -ové a 319 tvarů nominativu plurálu bez alternace/s alternací s finálou -i. Z toho vyplývá, že děti při vytváření tvarů nominativu plurálu u maskulin inanimat (pseudoslov) upřednostňují tvary utvořené pomocí finály -i, protože 89 % dětských odpovědí bylo takto utvořeno.

Graf 9 Nominativ plurálu maskulin inanimat (pseudoslov) s finálou -i/-ové

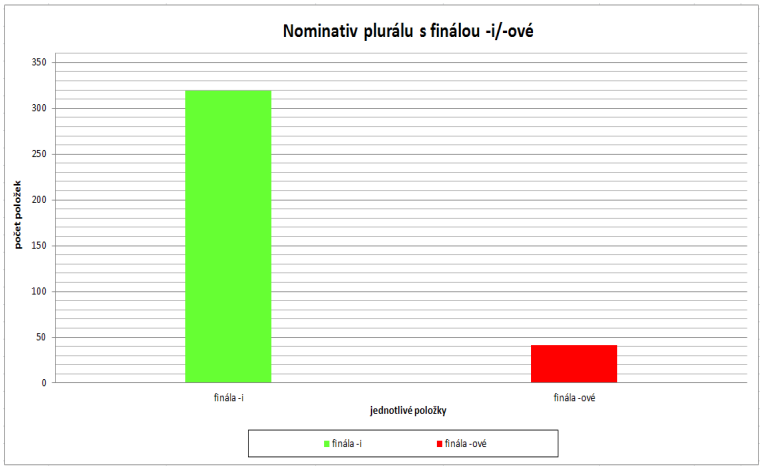

Tabulka 9 Nominativ plurálu vytvořený pomocí finály -i/-ové

	slova		pseudoslova	
	animatum	inanimatum	animatum	inanimatum
finála -i	325	315	302	319
finála -ové	35	45	58	41

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že děti častěji používají pro vytváření tvarů nominativu plurálu finálu -i než finálu -ové. To platí jednak pro existující slova i pro pseudoslova animata i inanimata. To dokládá např. i Denisa Bordag ve své studii *Factors determining the acquisition of animacy in Czech*.[55]

55 Více informací viz Bordag, D. *Factors determining the acquisition of animacy in Czech*.

„The ending -[i] is thus the most frequent and probably the unmarked plural ending in Czech. This conclusion is further supported by data from acquisition of Czech as a second language."

4.4.12 Slova a pseudoslova zakončená konsonanty -d, -ch, -k, -n, -r a -t.

Celkem děti vytvořily u maskulin animat i inanimat (slov) 595 náležitých tvarů nominativu plurálu[56] a 125 nenáležitých tvarů nominativu plurálu[57]. Podobný počet náležitých i nenáležitých gramatických tvarů nominativu plurálu utvořily i u maskulin animat i inanimat (pseudoslov). U pseudoslov utvořily 522 náležitých tvarů a 198 tvarů nenáležitých. Tzn., že u slov děti vytvořily 83 % náležitých tvarů a 17 % tvarů nenáležitých, zatímco u pseudoslov vytvořily 73 % náležitých tvarů a 27 % tvarů nenáležitých. Lze tedy konstatovat, že výsledky u slov jsou obecně lepší, než výsledky u pseudoslov.

výraz	náležité tvary	nenáležité tvary	celkem
slova:	595	125	720
pseudoslova:	522	198	720
slova:	83 %	17 %	100 %
pseudoslova:	73 %	27 %	100 %

Děti ve věku 4 i 5 let upřednostňovaly tvoření nealternovaných tvarů před těmi alternovanými. Poměr mezi alternovanými a nealternovanými tvary, které utvořily čtyřleté děti je 226 : 518 tvarům, tj. 30 : 70 %. Poměr mezi alternovanými a nealternovanými tvary, které utvořily pětileté děti je 216 : 480 tvarům, tj. 31 : 69 %. Ze zjištěných údajů vyplývá, že čtyřleté i pětileté děti uplatňují podobné/stejné strategie při tvoření tvarů nominativu plurálu u maskulin. (podrobněji viz níže)

Maskulina animata i inanimata (slova i pseudoslova)

počet dětí	altern. tvary	nealtern. tvary	celkem výrazů[58]	celkem výrazů[59]
62	226 (16%[60])	518 (36 %)	744 (100 %)	1440 (100 %)

Maskulina animata i inanimata (slova i pseudoslova)

56 náležitý gramatický tvar u maskulin animat = nealternovaný tvar + finála -ové nebo alternovaný tvar + finála -i a náležitý gramatický tvar u maskulin inanimat = nealternovaný tvar + finála -i.

57 nenáležitý gramatický tvar u maskulin animat = nealternovaný tvar + finála -i a nenáležitý gramatický tvar u maskulin inanimat = alternovaný tvar + finála -i.

58 Celkový počet výrazů, které utvářely děti ve věku 4 let.

59 Celkový počet výrazů, které utvářely děti ve věku 4 až 5 let.

60 Procenta jsou uváděna z celkového počtu utvořených tvarů nominativu plurálu, tj. 1440 tvarů.

počet dětí	altern. tvary	nealtern. tvary	celkem výrazů[61]	celkem výrazů[62]
58	216 (15%)	480 (33 %)	696 (100 %)	1440 (100 %)

4.4.13 Slova a pseudoslova zakončená na alveoláru -d

10 % dětí vytvořilo u slova hrad tvary nominativu plurálu hradi, hradové a hladi. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

17,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova trad tvary nominativu plurálu tradové, trati, tratové a tladi. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

Graf 10 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova hrad

Graf 11 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova trad

15 % dětí vytvořilo u slova smaragd tvary nominativu plurálu smaragdové, smaradi a smalagdové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

17,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova čmaragd tvary nominativu plurálu čmaragdi, čmaragdové, čmaradi a čmalagdové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

Graf 12 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova smaragd

61 Celkový počet výrazů, které utvářely děti ve věku 5 let.

62 Celkový počet výrazů, které utvářely děti ve věku 4 až 5 let.

Graf 13 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova čmaragd

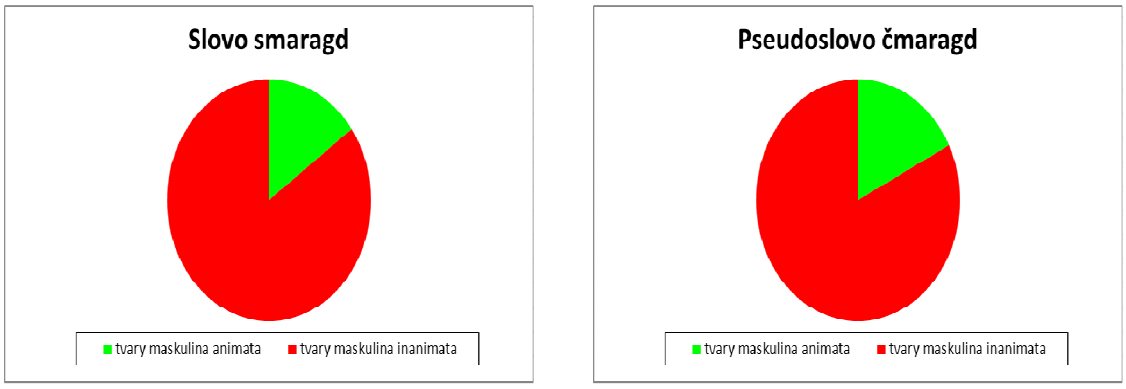

12,5 % dětí vytvořilo u slova velbloud tvary nominativu plurálu velbloudy a vebloudy. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

37,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova velzloud tvary nominativu plurálu velzloudy a velezloudy. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

Graf 14 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova velbloud

Graf 15 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova velzloud

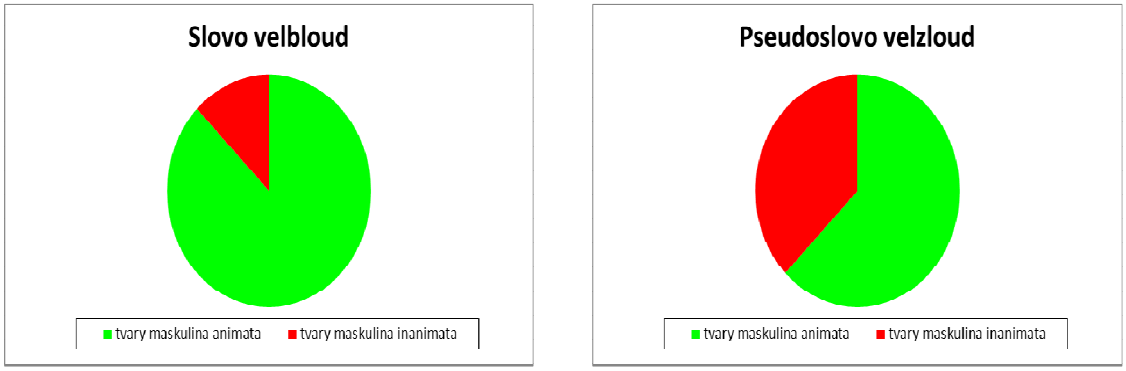

4.4.14 Slova a pseudoslova zakončená na alveoláru -n

45 % dětí vytvořilo u slova meloun tvary nominativu plurálu melouni a melounové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

32,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova melán tvary nominativu plurálu meláni, melánové a melové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

Graf 16 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova meloun

Graf 17 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova melán

22,5 % dětí vytvořilo u slova slon tvar nominativu plurálu slony. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

45 % dětí vytvořilo u pseudoslova mlon tvar nominativu plurálu mlony. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

Graf 18 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova slon

Graf 19 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova mlon

12,5 % dětí vytvořilo u slova trn tvary nominativu plurálu trni, trnové a tlnové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

12,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova hrn tvary nominativu plurálu hrnové, hlnové a hlmové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

Graf 20 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova trn

Graf 21 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova hrn

4.4.15 Slova a pseudoslova zakončená na alveoláru -r

12,5 % dětí vytvořilo u slova dar tvary nominativu plurálu darové a dalové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

7,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova zar tvary nominativu plurálu zarové a zalové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

Graf 22 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova dar

Graf 23 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova zar

27,5 % dětí vytvořilo u slova netopýr tvary nominativu plurálu netopýry a netopýly. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

72,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova netovýr tvary nominativu plurálu netovýry a netovýly. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

Graf 24 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova netopýr

Graf 25 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova netovýr

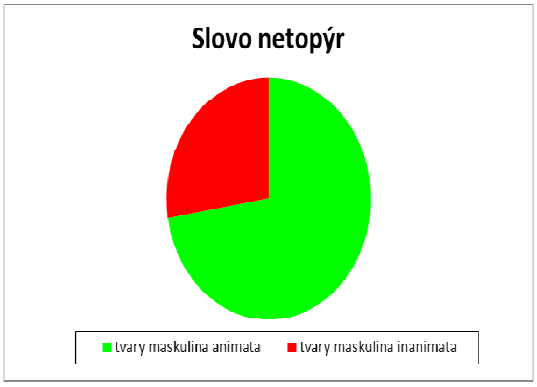

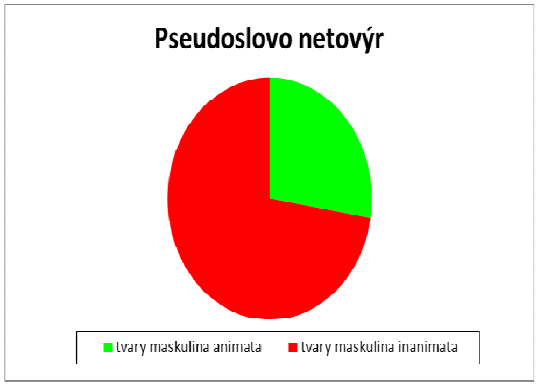

15 % dětí vytvořilo u slova tygr tvary nominativu plurálu tygry a tygly. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

30 % dětí vytvořilo u pseudoslova togr tvar nominativu plurálu togry a togly. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

Graf 26 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova tygr

Graf 27 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova togr

4.4.16 Slova a pseudoslova zakončená na alveoláru -t

22,5 % dětí vytvořilo u slova kohout tvar nominativu plurálu kohouty. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

32,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova kobout tvar nominativu plurálu kobouty. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

Graf 28 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova kohout

Graf 29 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova kobout

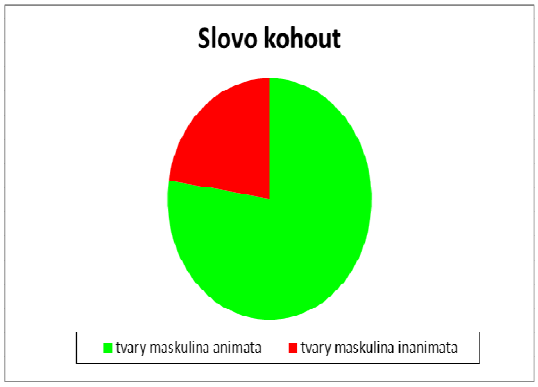

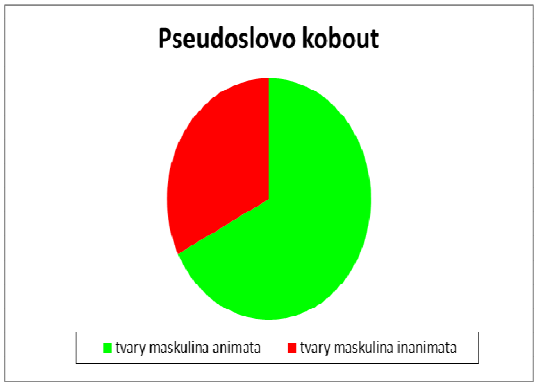

17,5 % dětí vytvořilo u slova plot tvar nominativu plurálu plotové. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

12,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova plit tvary nominativu plurálu pliti a plitové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

Graf 30 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova plot

Graf 31 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova plit

12,5 % dětí vytvořilo u slova prst tvary nominativu plurálu prstové a plstové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

12,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova mrst tvar nominativu plurálu mrstové. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

Graf 32 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova prst

Graf 33 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova mrst

4.4.17 Slova a pseudoslova zakončená na veláru -ch

12,5 % dětí vytvořilo u slova hrách tvary nominativu plurálu hrachové a hráchové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

12,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova mrách tvary nominativu plurálu mrachové a mráchové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

Graf 34 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova hrách

Graf 35 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova mrách

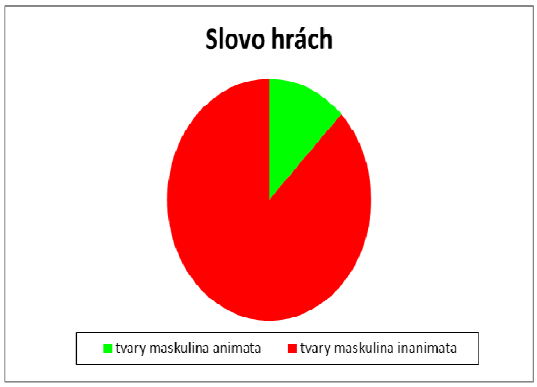

37,5 % dětí vytvořilo u slova hroch tvar nominativu plurálu hrochy. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

65 % dětí vytvořilo u pseudoslova proch tvary nominativu plurálu prochy a plochy. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

Graf 36 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova hroch

Graf 37 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova proch

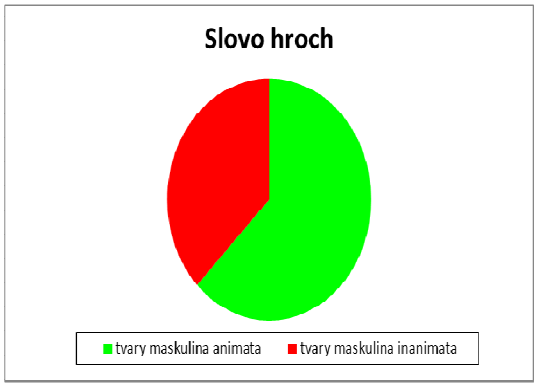

17,5 % dětí vytvořilo u slova vrch tvary nominativu plurálu vrchové a vlchové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

12,5 % dětí vytvořilo u pseudoslova prch tvary nominativu plurálu prší, prchové a plchové. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin animat; nikoli však u maskulin inanimat.

Graf 38 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova vrch

Graf 39 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova prch

4.4.18 Slova a pseudoslova zakončená na veláru -k

15 % dětí vytvořilo u slova pavouk tvar nominativu plurálu pavouky. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

25 % dětí vytvořilo u pseudoslova kavouk tvar nominativu plurálu kavouky. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

Graf 40 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova pavouk

Graf 41 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova kavouk

17,5 % dětí vytvořilo u slova rak tvary nominativu plurálu raky a laky. Tedy tvary nominativu plurálu, které bývají utvořeny u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

20 % dětí vytvořilo u pseudoslova dak tvar nominativu plurálu daky. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

Graf 42 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova rak

Graf 43 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova dak

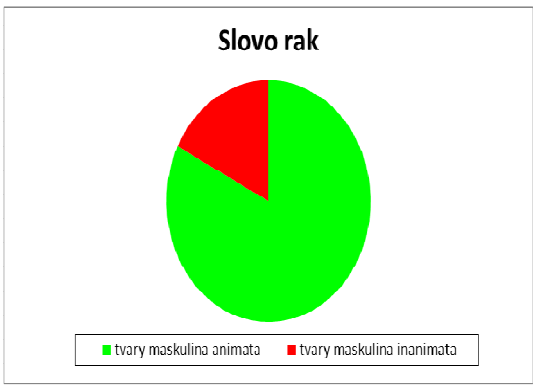

12,5 % dětí vytvořilo u slova vlk tvar nominativu plurálu vlky. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

30 % dětí vytvořilo u pseudoslova blk tvar nominativu plurálu blky. Tedy tvar nominativu plurálu, který bývá utvořen u maskulin inanimat; nikoli však u maskulin animat.

Graf 44 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova vlk

Graf 45 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova blk

Desisa Bordag uvádí ve své studii *Factors determining the acquisition of animacy in Czech*, že „obecně platí, že výsledky pro existující slova jsou vždy lepší než pro pseudoslova u subjektů všech věkových kategorií“[63].

Z mnou vykonaného výzkumu mohu také potvrdit, že obecně platí, že výsledky týkající se slov jsou lepší než výsledky týkající se pseudoslov. Avšak pokud jsem porovnávala výsledky jednotlivých slov s příslušnými pseudoslovy, tak výsledky slov s výsledky pseudoslov jsou někdy totožné a někdy jsou výsledky pseudoslov i lepší než výsledky slov.

Výsledky u pseudoslov hrn, mrách a mrst jsou totožné s výsledky u slov trn, hrách a prst. Výsledky u pseudoslov melán, plit, prch a zar jsou lepší než výsledky u slov meloun, plot, vrch a dar.

63 GAGARINA, N., GÜLZOW, I. *Frequency Effects in Language Acquisition: Defining the Limits of Frequency as an Explanatory Concept*. s. 311. Generally, the results for real words are always better than for pseudowords with subjects of all ages (Walter 1975).

4.4.19 Statistické zpracování výzkumu a interpretace

V češtině mohou být tvary nominativu plurálu u maskulin alternované nebo nealternované. Tvary nominativu plurálu maskulin inanimat jsou pouze nealternované, např. hrad/hrady[64]. Avšak tvary nominativu plurálu maskulin animat mohou být alternované nebo nealternované, např. vlk/vlci[65] nebo vlk/vlkové[66].

Děti ve věku 4 až 5 let tvořily tvary nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru maskulin animat i inanimat. Tyto děti mohly vytvořit plurálové tvary alternované nebo nealternované.

Na základě výše zmíněných teoretických předpokladů jsem si stanovila několik hypotéz. Vytvořené hypotézy předpokládají, jak by mohly děti ve věku 4 až 5 let tvořit tvary nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru maskulin animat i inanimat.

Statistická hypotéza

Statistická hypotéza je určitý předpoklad o rozdělení náhodných veličin. Hypotézy se z hlediska statistiky dělí na nulovou hypotézu a hypotézy alternativní. Pomocí statistických metod se testuje určitá hypotéza, která je následně buď potvrzena, nebo zamítnuta. Pokud je daná hypotéza potvrzena, můžeme konstatovat, že platí, resp. že není dostatek důkazů, abychom vyvrátili její platnost. Pokud je však zamítnuta, můžeme konstatovat, že jsme její platnost vyvrátili.

Jako nulovou hypotézu jsem si stanovila, že vztah mezi ne/alternacemi a kategorií ne/životnosti je čistě náhodný. Tedy to, že děti budou tvořit tvary nominativu plurálu tak, že některé plurálové tvary budou alternované a některé nealternované. Ať už se bude jednat o maskulina animata nebo inanimata. Alternativní hypotézy jsou všechny ostatní.

Ověřování statistické hypotézy

Statistické hypotézy jsem ověřovala pomocí testu statistické hypotézy. Testem statistické hypotézy jsem porovnávala mezi sebou nulovou a alternativní hypotézu. Pomocí testu statistické hypotézy jsem se snažila potvrdit nebo vyvrátit nulovou hypotézu.

---

64 Tvar nominativu singuláru hrad je zakončen konsonantem -d. Tvar nominativu plurálu obsahuje nealternovaný konsonant -d-. Zde nedochází ke konsonantické alternaci d/z.

65 Tvar nominativu singuláru vlk je zakončen konsonantem -k. Tvar nominativu plurálu je alternovaný. Zde byla uskutečněna alternace konsonantů k/c.

66 Tvar nominativu singuláru vlk je zakončen konsonantem -k. Tvar nominativu plurálu obsahuje nealternovaný konsonant -k-. Zde nedochází ke konsonantické alternaci k/c.

Stanovení statistických hypotéz

❖ Vztah mezi ne/alternacemi a kategorií ne/životnosti je čistě náhodný.

Děti budou tvořit tvary nominativu plurálu tak, že některé plurálové tvary budou alternované a některé nealternované. Ať už se bude jednat o maskulina animata nebo inanimata.

❖ Vztah mezi ne/alternacemi a kategorií ne/životnosti není čistě náhodný.

1. Děti budou tvořit tvary nominativu plurálu tak, že plurálové tvary u maskulin animat budou alternované a tvary u maskulin inanimat budou nealternované.
2. Děti budou tvořit tvary nominativu plurálu tak, že plurálové tvary u maskulin animat budou nealternované a tvary u maskulin inanimat budou alternované.
3. Děti budou tvořit tvary nominativu plurálu tak, že všechny plurálové tvary u maskulin animat i inanimat budou nealternované.
4. Děti budou tvořit tvary nominativu plurálu tak, že všechny plurálové tvary u maskulin animat i inanimat budou alternované.

Postup testování hypotéz

Při postupu testování nulové hypotézy jsem dodržela pět posloupných kroků.

Předpokládala jsem, že nulová hypotéza platí.

Rozhodla jsem se, jakým testem hypotézu ověřím.

Stanovila jsem si hladinu spolehlivosti. Ta se obvykle stanovuje o velikosti 0,01, tj. 1 % nebo 0,05, tj. 5 %. Já jsem si stanovila hladinu spolehlivosti o velikosti 5 %[67].

Určila jsem si oblast oboru možných hodnot, tj. kritický obor. Kritický obor je oblast, do níž bude patřit výsledek při platnosti nulové hypotézy.

Vypočtený výsledek buď mohl náležet do oblasti kritického oboru, nebo náležel oblasti mimo kritický obor. Podle toho, kam výsledek náležel, jsem mohla potvrdit nebo zamítnout nulovou hypotézu.

Pro potvrzení/vyvrácení nulové hypotézy jsem použila statistické metody; metody konfirmační analýzy.

---

67 Hladina významnosti se v tomto typu výzkumu stanovuje až o velikosti 0,08, tj. 8 %. Hladina významnosti o velikosti 0,01 a 0,05 se stanovuje standardně při statistickém zpracování dat. Více informací viz Volín, J. *Statistické metody ve fonetickém výzkumu*.

Testování nulové hypotézy

Stanovení nulové hypotézy H0 – Vztah mezi ne/alternacemi a kategorií ne/životnosti je čistě náhodný – jsem podrobila testování. Výsledkem mého testování bude potvrzení/vyvrácení nulové hypotézy.

Postup pro statistické zpracování a vyhodnocení dat

Proto, abych mohla testovat nulovou hypotézu, jsem si vytvořila tzv. bodovou škálu. Tzn., každému dítěti nebo každé testové položce byly přiděleny body o hodnotě 1 a 2. Bod o hodnotě 1 znamená, že dané dítě vytvořilo alternovaný tvar u jedné testové položky. Bod o hodnotě 2 znamená, že dané dítě vytvořilo nealternovaný tvar u jedné testové položky. Dosažený počet bodů nevypovídá nic o tom, zda je některé dítě horší/lepší než dítě jiné. Pouze dokládá skutečnost, jestli dané dítě vytvořilo alternovaný/é tvar/y nebo nealternovaný/é tvar/y. (doloženo v Příloze č. 7)

Tzv. bodovou škálu jsem zvolila v souladu s požadavky statistického zpracování získaných údajů. V mém případě mohly děti dosáhnout body v rozpětí od 12 bodů[68] do 24 bodů[69].

Obdobně jsem zpracovala bodové ohodnocení pro testové položky. U každé testové položky mohly být dosaženy body v rozpětí od 40 bodů[70] do 80 bodů[71], protože na každou testovou položku odpovídalo 40 dětí. Položkám byly v závislosti na ne/alternaci přiřazeny také body o hodnotě 1 a 2.

Nízký počet bodů, který dosáhly děti i testové položky = vysoký počet alternovaných tvarů nominativu plurálu. Vysoký počet bodů, který dosáhly děti i testové položky = vysoký počet nealternovaných tvarů nominativu plurálu. Např. dítě č. 1 odpovídalo celkem na 12 testovaných položek (výrazů). Jednotlivé odpovědi byly zakódovány pomocí čísel 1 a 2. To znamená, že dítě č. 1 utvořilo 5 alternovaných tvarů nominativu plurálu a 7 nealternovaných tvarů nominativu plurálu. Těchto 5 alternovaných a 7 nealternovaných tvarů nominativu plurálu znamená, že dítě č. 1 dosáhlo 19 bodů. Prázdné buňky, tzv. buňky bez odpovědi, u zbývajících 24 položek znamenají, že jednotlivé děti na tyto položky neodpovídaly; testová sada, s níž děti pracovaly, neobsahovala dané testové položky.

---

68 = 12 alternovaných tvarů nominativu plurálu a 0 nealternovaných tvarů nominativu plurálu

69 = 0 alternovaných tvarů nominativu plurálu a 12 nealternovaných tvarů nominativu plurálu

70 = 40 alternovaných tvarů nominativu plurálu a 0 nealternovaných tvarů nominativu plurálu

71 = 0 alternovaných tvarů nominativu plurálu a 40 nealternovaných tvarů nominativu plurálu

Data získaná z výzkumu jsem zpracovala podle jednotlivých testových položek i podle odpovědí jednotlivých dětí. Zkoumaná data jsem si rozčlenila na menší celky a ty jsem poté statisticky vyhodnotila.

Při zpracovávání dílčích údajů, např. maskulina animata (slova i pseudoslova), jsem vždy postupovala stejným způsobem. Pro stanovení konfidenčního intervalu, výpočet spodní a horní meze pro střední hodnotu celé populace/základního souboru, i pro výpočet chí kvadrát testu, jsem musela postupně uskutečnit několik na sebe navazujících operací.

1. Musela jsem zjistit, kolik dětí dosáhlo určitého počtu bodů, příp. kolik testových položek dosáhlo určitého počtu bodů.

Tyto údaje jsou základní pro další statistické zpracování. Jsou nedílnou součástí výpočtů, které používám při zpracování dat získaných výzkumem; bez nich by nebylo možné jejich další statistické vyhodnocení.

2. Musela jsem zjistit celkový počet dětí/testových položek.

Celkový počet dětí/testových položek jsem potřebovala znát proto, že je součástí dalších výpočtů. Suma všech dětí je vždy stejná, tj. vždy je celkový počet dětí 120, avšak suma všech testových položek se může u jednotlivých výpočtů lišit, tj. celkový počet dětí je někdy např. 36, někdy 18, apod. Celkový počet dětí je pokaždé stejný, protože se při výpočtech vždy vycházelo z odpovědí všech dětí. Naproti tomu, různé hodnoty celkových počtů testových položek jsou dány tím, že byly zkoumány zvlášť např. maskulina animata od maskulin inanimat, tj. ze 36 testových položek byly utvořeny skupiny dvě čítající 18 a 18 testových položek.

Zejména pro výpočet pravděpodobnosti je důležité znát celkový počet dětí/testových položek. Výpočtem pravděpodobnosti jsem získala údaje pro výpočet střední hodnoty.

3. Musela jsem zjistit hodnotu střední hodnoty.

Hodnota střední hodnoty je důležitá proto, že díky ní mohu konstatovat, že zkoumaný vzorek dětí/testových položek dosahuje průměrně určitého počtu bodů. Díky tomu, že tuto hodnotu bodu znám, mohu konstatovat, že dané děti tvoří průměrně nějaký počet ne/alternovaných tvarů nominativu plurálu, příp. že u daných testových položek byl vytvořen průměrně nějaký počet ne/alternovaných tvarů nominativu plurálu.

Hodnota střední hodnoty se nemusí shodovat s průměrnou hodnotou bodů, které mohou být dosáhnout děti nebo které mohou být přiřazeny testovým položkám. Např. děti mohou dosahovat od 12 do 24 bodů. Průměr je 18 bodů, tj. 6 alternovaných a 6 nealternovaných tvarů nominativu plurálu. Střední hodnota může být např. 20 bodů, tj. 4 alternované a 8 nealternovaných tvarů nominativu plurálu. Střední hodnota, která je rovna 20 by vypovídala o tom, že děti průměrně vytvořily výše zmíněný počet ne/alternovaných tvarů.

Díky výpočtu střední hodnoty mohu spočítat rozptyl.

4. Musela jsem zjistit hodnotu rozptylu.

Na základě výpočtu hodnoty rozptylu, kterou jsem získala, mohu konstatovat, o kolik se liší skutečná hodnota bodů, kterou dosáhly děti/testové položky od hodnoty střední hodnoty, tj. od průměru, který dosáhly děti/testové položky.

Znalost hodnoty rozptylu je nutná pro následný výpočet směrodatné odchylky. Bez znalosti této hodnoty nelze směrodatnou odchylku vypočítat.

5. Musela jsem zjistit hodnotu směrodatné odchylky.

Hodnota směrodatné odchylky, kterou jsem získala výpočtem, vypovídá o tom, jak moc se od sebe navzájem liší hodnoty získané od hodnot, které by měly být dosahovány. Směrodatná odchylka je přesnějším vystižením rozptylu. Vzhledem k tomu, že se směrodatná odchylka snaží o nejpřesnější vystižení rozptylu, tak ji nelze vypočítat formou aritmetického průměru. Při jejím výpočtu dochází jednak k umocnění jednotlivých odchylek, jednak k vydělení jejich počtem.

6. Poté, co jsem vypočítala předešlé hodnoty, tak jsem mohla vypočítat i hodnotu intervalu, v němž se bude nacházet hodnota střední hodnoty populace/základního souboru. Tzn., že jsem musela zjistit/stanovit rozsah konfidenčního intervalu.

Do stanoveného konfidenčního intervalu má s předem danou pravděpodobností padnout střední hodnota populace, tj. hodnota základního souboru. Konfidenční interval je souměrný kolem bodového odhadu.

Stanovením konfidenčního intervalu jsem získala informace o tom, jakých hodnot bodů, jakých počtů ne/alternovaných tvarů nominativu plurálu, budou/by měly dosahovat děti/položky základního souboru s 95% pravděpodobností. Tj., např. při rozsahu konfidenčního intervalu od 17do 20 bodů dosáhnou děti ve věku 4 až 5 let s 95%

pravděpodobností střední hodnotu v tomto rozmezí. Střední hodnota pro populaci všech dětí ve věku 4 až 5 let by se nacházela v rozmezí od 7 alternovaných tvarů nominativu plurálu (5 nealternovaných tvarů nominativu plurálu) do 4 alternovaných tvarů nominativu plurálu (8 nealternovaných tvarů nominativu plurálu)

Výpočtem/stanovením konfidenčního intervalu jsem zjistila, jakých výsledků (jejich rozmezí) by měly/budou všechny děti ve věku 4 až 5 let dosahovat.

Střední hodnota je 20,32, což znamená, že děti dosáhly průměrně 20/21 bodů. Tj. jedno dítě průměrně u 8/9 maskulin utvořilo nealternovaný tvar nominativu plurálu a u 4/3 maskulin utvořily alternované tvary nominativu plurálu. Konfidenční interval má platnost od 16,64 do 23,99 bodu.

S 95% pravděpodobností bude střední hodnota pro populaci dětí ve věku 4 až 5 let v rozmezí od 16/17 do 24 bodů. Tj. v rozmezí od 8/9 alternovaných tvarů nominativu plurálu (4/3 nealternovaných tvarů nominativu plurálu) do 12 nealternovaných tvarů nominativu plurálu (0 alternovaných tvarů nominativu plurálu.

Výpočtem/stanovením konfidenčního intervalu jsem zjistila, v jakém rozmezí by se měly/budou pohybovat výsledky[72] u testových položek.

Střední hodnota je 67,72, což znamená, že testové položky dosáhly průměrně 67/68 bodů. Tj. u jedné testové položky utvořily děti průměrně 27/28 nealternovaných tvarů nominativu plurálu a 13/12 alternovaných tvarů nominativu plurálu. Konfidenční interval má platnost od 44,94 do 90,51 bodu.

S 95% pravděpodobností bude střední hodnota pro testové položky v rozmezí od 44/45 do 80 bodů. Tj. v rozmezí od 36/35 alternovaných tvarů nominativu plurálu (4/5 nealternovaných tvarů nominativu plurálu) do 40 nealternovaných tvarů nominativu plurálu (0 alternovaných tvarů nominativu plurálu.

7. Posledním výpočte hodnoty, kterou jsem získala, byla hodnota chí kvadrát.

Chí kvadrát test jsem využila pro statistické testování shody mezi očekávanými a pozorovanými hodnotami.

Pro výpočet hodnoty chí kvadrát jsem užila test, při němž bylo důležité, abych znala počet jevů, které zkoumám, počet jevů, které jsou očekávanými možnostmi, hladinu

72 počet alternovaných a nealternovaných tvarů nominativu plurálu

významnosti, počet stupňů volnosti a hodnotu z tabulky kvantilů pro chí kvadrát rozdělení[73].

Počet jevů, které jsem zkoumala, je roven počtu dětí/výrazů, které dosáhly určitý počet bodů. Počet jevů, které jsou očekávanými možnostmi je roven podílu celkového počtu dětí/testových položek, které jsem zkoumala, a počtu možných dosažených bodů. Hladina významnosti α je rovna 5 %, tj. $\alpha = 0{,}05$. Hladina významnosti byla stanovena jako 5% proto, že se při statistických zpracováním takto standardně stanovuje. (viz výše pozn. 4). Počet stupňů volnosti je vždy roven celkovému počtu zkoumaných jevů (dětí/testových položek) zmenšeného o jeden tento jev. Tj. při 120 dětech, které se účastnily mého výzkumu, bude hodnota stupně volnosti rovna 119. Hodnota kvantilu chí kvadrát rozdělení může být počtena na základě znalosti hodnoty hladiny významnosti a počtu stupňů volnosti.

Výpočtem chí kvadrát testu získám nějakou hodnotu odpovídající veličině χ^2. Hodnotu χ^2 musím následně porovnat s příslušnou hodnotou kvantilu chí kvadrát rozdělení. Pokud je mnou vypočtená hodnota χ^2 menší než příslušná hodnota kvantilu chí kvadrát rozdělení, tak mohu testovanou hypotézu přijmout za platnou a mohu zamítnout hypotézy ostatní. Pokud je však vypočtená hodnota χ^2 větší než příslušná hodnota kvantilu chí kvadrát rozdělení, tak jednak nemohu přijmout testovanou hypotézu za platnou, jednak nemohu ani zamítnout hypotézy další. Pokud nemohu potvrdit testovanou hypotézu, musím testovat hypotézu další, abych zjistila, zda může být potvrzena nebo vyvrácena.

Potvrzení/vyvrácení nulové hypotézy

Posledním krokem pro potvrzení/vyvrácení nulové hypotézy, který jsem musela udělat, bylo porovnání hodnoty χ^2 s hodnotou kvantilu chí kvadrát rozdělení. Tzn. zjistit, zda hodnota χ^2 je menší/větší hodnota kvantilu chí kvadrát rozdělení. Hodnota $\chi^2 = 36{,}33333333$[74]. To je méně než hodnota kvantilu chí kvadrát rozdělení, která je rovna 49,80185. Obdobně i hodnota $\chi 2 = 37$[75]. To je méně než hodnota kvantilu chí kvadrát rozdělení, která je rovna 145,4607402. (Více viz Příloha č. 7)

73 Hodnota z tabulky kvantilů pro chí kvadrát rozdělení = nejvyšší možná hodnota, jíž může dosáhnout vypočtená hodnota $\chi 2$.

74 Výsledek odpovídající výpočtu v Příloze č. 7.

75 Výsledek odpovídající výpočtu v Příloze č. 7.

Ne/platnost nulové hypotézy

Použitím chí kvadrát testu jsem tedy potvrdila platnost nulové hypotézy. Vzhledem k tomu, že je potvrzena platnost nulové hypotézy, tak jsem mohla zamítnout platnost všech ostatních alternativních hypotéz.

Interpretace

V řeči dospělých nedochází k tvoření alternovaných tvarů nominativu plurálu u maskulin inanimat. Alternované tvary nominativu plurálu bývají tvořeny pouze u maskulin animat. Nealternované tvary bývají tvořeny v řeči dospělých i u maskulin animat, i u maskulin inanimat.

Děti ve věku 4 až 5 let se při tvoření tvarů nominativu plurálu u maskulin animat i inanimat neřídily zcela stejnými pravidly jako dospělí. Tyto děti vytvořily alternované tvary nominativu plurálu nejen u maskulin animat, ale i u maskulin inanimat. Jednalo se např. o tvary nominativu plurálu hradi [hraďi], melouni [melouňi], trni [tr̥ňi], trati [tr̬aťi] a meláni [meláňi].

Ve výzkumu, který jsem realizovala, vytvářely děti tvary nominativu plurálu u slov i pseudoslov. Všechny děti znaly všechna slova[76]. Děti, které se zúčastnily mého výzkumu, upřednostňovaly utváření nealternovaných tvarů před tvary alternovanými. Tj., u maskulin animat (pseudoslov) a u maskulin inanimat (slov i pseudoslov) děti utvářely častěji tvary nealternované, zatímco u maskulin animat (slov) utvářely častěji tvary alternované.

Podle Marie Vágnerové se děti předškolního věku učí používat gramatická pravidla pomocí nápodoby.[77] Děti poslouchají a snaží se zapamatovat tvary, které používají jejich mluvní vzory. Poté jednak tyto tvary samy užívají ve svých promluvách, jednak zjišťují podmínky, za nichž dané gramatické pravidlo funguje; kdy a za jakých okolností mohou dané gramatické pravidlo užít. Jakmile dítě pochopí funkci daného gramatického pravidla, tak toto pravidlo uplatňuje analogicky u podobných tvarů. Děti se potom snaží tvořit různé gramatické tvary analogicky s tvary, které byly utvořeny pomocí aplikace konkrétního gramatického pravidla.

---

76 Každý obrázek zastupující jednotlivá slova děti samy pojmenovaly. Naproti tomu, každý obrázek zastupující jednotlivá pseudoslova byl dětem experimentátorkou pojmenován.

77 Zpracováno dle Vágnerová, 2000.

Už čtyřleté děti vědí, příp. alespoň tuší, že mohou utvořit nealternované tvary nominativu plurálu od všech maskulin, od maskulin animat i inanimat[78]. Při utváření tvarů nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru uplatňují nějaké gramatické pravidlo; gramatické pravidlo pro tvoření ne/alternovaných tvarů. Pokud uplatňují gramatické pravidlo pro tvorbu nealternovaných tvarů, tak mohou tvořit tvary nominativu plurálu u všech maskulin na základě principu analogie. Tj., děti, které znají jedno gramatické pravidlo, jej mohou vždy uplatnit; nepotřebují znát jiná gramatická pravidla pro tvorbu tvarů nominativu plurálu. S tím souvisí i tvrzení Jaroslavy Pačesové, že se děti snaží vyjadřovat maximálně ekonomicky, že se snaží vyhýbat gramatickým nepravidelnostem a že gramatický systém považují za systém pravidelný.[79] Dokládá to např. tvrzením, že „dítě si vystačí s jedinou koncovkou -i bez ohledu na to, jde-li o rod mužský, ženský nebo střední, o substantivum životné nebo životné, o vzor tvrdý nebo měkký … dítě připojí tuto zobecňující koncovku k singulárovému tvaru, aniž by provedlo jakékoliv formální změny ve kmeni, které jsou v češtině v jistých situacích povinné.“[80]

Pokud se děti snaží vyjadřovat co nejekonomičtěji a gramatický systém je podle nich pravidelný, tak jim stačí k vyjadřování pouze malé množství gramatických pravidel. Vše, čím se řídí při svých promluvách, by mělo být pokud možno co nejjednodušší.

Podobně i Robert J. Sternberg tvrdí, že děti se snaží ve svém řečovém projevu vyhýbat výjimkám. Při poslechu svého okolí zaměřují svou pozornost na změny slovních forem a všímají si, jakým způsobem k těmto změnám dochází. Změny slovních forem jsou pravidelné. Na základě svého pozorování si děti vytváří jednoduché/á gramatické/á pravidlo/a, které/á uplatňují vždy ve svých promluvách.[81]

V rámci svého výzkumu jsem zjistila, že pro děti je snazší tvořit tvary nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru tak, že v kmeni daného maskulina neuskuteční alternaci a pouze k tomuto kmeni přidají finálu. Konkrétně, 120 dětí ve věku 4 až 5 let vytvořilo celkem 1440 tvarů nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru. Z těchto

78 Např. Klenková, Kolbábková, 2003; Bytešníková, 2007 tvrdí, že řečové projevy dětí by měly být v tomto období z gramatického hlediska správné.

79 Zpracováno dle Pačesová, 1979.

80 PAČESOVÁ, J. Řeč v raném dětství. s. 57.

81 Zpracováno dle Sternberg, 2002.

1440 tvarů nominativu plurálu je 998 nealternovaných tvarů, tj. 69 %, a pouze 442 tvarů alternovaných, tj. 31 %.[82]

Existuje několik možných vysvětlení, proč tyto děti utvořily přibližně dvakrát více nealternovaných tvarů oproti tvarům alternovaným. Těmito vysvětleními jsou:

- ❖ snaha o dodržení pravidelnosti; snaha vyhnout se výjimkám a nepravidelnostem;
- ❖ možnost tvoření nealternovaných tvarů nominativu plurálu od všech maskulin; možnost tvoření alternovaných tvarů nominativu plurálu pouze od maskulin animat;
- ❖ snadné odvozování tvaru nominativu plurálu od tvaru nominativu singuláru (a naopak) u nealternovaných tvarů; složitější odvozování tvaru nominativu plurálu od tvaru nominativu singuláru (a naopak) u alternovaných tvarů.

Snaha o dodržení pravidelnosti; snaha vyhnout se výjimkám a nepravidelnostem

120 dětí častěji utvořilo nealternované tvary nominativu plurálu zřejmě proto, že se snažily o dodržení určité pravidelnosti při utváření tvarů nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru u maskulin animat i inanimat. Princip pravidelnosti uplatnily tak, že pouze k tvaru nominativu singuláru přidaly finálu; finálu -i nebo -ové. Tento způsob utváření tvarů nominativu plurálu je snazší než utváření tvarů nominativu plurálu s pomocí alternace. Děti si snáze zapamatují, že tvar nominativu plurálu utvoří takovým způsobem, že pouze k němu něco přidají. Naproti tomu je pro ně složitější jednak zapamatování si, jaké konsonanty spolu navzájem alternují, jednak také to, že tuto formální změnu musí provést ve kmeni slova a poté k tomuto alternovanému tvaru musí přidat finálu; jenom finálu -i, nikoli finálu -ové.

Možnost tvoření nealternovaných tvarů nominativu plurálu od všech maskulin; možnost tvoření alternovaných tvarů nominativu plurálu pouze od maskulin animat

Alternované tvary nominativu plurálu nemohou děti tvořit od všech maskulin. Alternované tvary mohou být utvořeny pouze od maskulin animat. Naproti tomu nealternované tvary lze vytvořit od jakéhokoli maskulina; od maskulina animata i inanimata. Toto zdůvodnění úzce souvisí se zdůvodněním uvedeným výše. I zde je

82 Ze 720 tvarů nominativu plurálu u maskulin animat je 309 nealternovaných tvarů, tj. 43 %, a pouze 411 tvarů alternovaných, tj. 57 %.

snaha o dodržení pravidelnosti; nealternované tvary lze utvořit vždy, zatímco tvary alternované nikoli. Pokud děti utvoří nealternované tvary nominativu plurálu, tak se nemohou mýlit[83].

Snadné odvozování nealternovaných tvarů nominativu plurálu od tvaru nominativu singuláru (a naopak); složitější odvozování alternovaných tvarů nominativu plurálu od tvaru nominativu singuláru (a naopak)

Děti relativně snadno a rychle určí/odvodí/utvoří nealternovaný tvar nominativu plurálu z tvaru nominativu singuláru. Avšak i opačné určení/odvození/utvoření tvaru nominativu singuláru z nealternovaného tvaru nominativu plurálu je pro ně celkem snadné a rychlé. V prvním případě vznikne tvar nominativu plurálu tak, že k tvaru nominativu singuláru se přidá pouze finála. Podobně je to i v případě druhém. Od tvaru nominativu plurálu se oddělí pouze finála a tím vznikne tvar nominativu singuláru. Oproti tomu je pro děti složitější určit/odvodit/utvořit alternovaný tvar nominativu plurálu z tvaru nominativu singuláru. Aby mohly děti utvořit alternovaný tvar nominativu plurálu, tak musí nejprve provést alternaci (na náležitém místě v kmeni/slově) a poté k tomuto alternovanému tvaru musí přidat finálu. Ale ještě těžší je pro ně opačný proces. Proces, při němž určují/odvozují/utváří tvary nominativu singuláru z alternovaných tvarů nominativu plurálu. Děti zde mohou (mylně) uplatnit proces tvorby singulárových tvarů z nealternovaných tvarů plurálových. To znamená, že děti pouze oddělí od tvaru nominativu plurálu finálu. Potom alternovaný tvar mohou považovat za náležitý tvar nominativu singuláru.

Jednodušší je i to, že u nealternovaných tvarů si děti nemusejí pamatovat oba dva tvary; tvar nominativu singuláru i nominativu plurálu. Stačí jim, aby si zapamatovaly tvar jeden a aby věděly, jak utvoří ten druhý. Dětem stačí znát jednoduché pravidlo pro tvoření plurálových tvarů. Pokud děti používají ve svém řečovém projevu alternované tvary nominativu plurálu, tak si musí buď pamatovat tvar nominativu singuláru i tvar nominativu plurálu, nebo si musí pamatovat to, které hlásky spolu vzájemně alternují a kde jsou tyto alternace užívány.

83 Ke gramatickým nepřesnostem může docházet, pokud děti vytvoří nealternovaný tvar nominativu plurálu od maskulina animata pomocí finály -i namísto finály -ové.

Jak jsem již výše zmínila, pouze u maskulin animat (slov) utvořily děti více alternovaných tvarů nominativu plurálu než nealternovaných tvarů nominativu plurálu. Upřednostňování těchto alternovaných tvarů před tvary nealternovanými může být způsobeno tím, že děti tyto tvary slyšely/slýchají od svých mluvních vzorů, a proto je taky v této alternované podobě používají ve svých promluvách. Avšak u maskulin animat (pseudoslov) tyto děti upřednostňovaly nealternované tvary před těmi alternovanými tvary. Možným vysvětlením pro odlišný počet utvořených ne/alternovaných tvarů u slov a pseudoslov, by mohlo být to, že pokud děti daný výraz neznají, tj. neslyšely jej nebo neví, jak jej utváří jiní lidé, upřednostňují jednodušší tvoření těchto plurálových tvarů. K tvaru nominativu singuláru přidají pouze finálu; v daném tvoření nedojde k alternaci. Tento způsob tvoření tvarů nominativu plurálu je tzv. jistotou pro děti. Zde se nemohou mýlit[84]. Tento způsob tvorby tvarů nominativu plurálu je mnohem častější než způsob, při němž se tvoří alternované tvary nominativu plurálu. Vytvořením nealternovaného tvaru namísto tvaru alternovaného se zřejmě děti vyhýbají nejistotě, zda to, co řekly, je/není správné; jedná se o pokus vyhnout se výjimce a dodržování určité pravidelnosti.

84 Děti se nemohou zmýlit ve způsobu tvoření tvaru nominativu plurálu. Mohou se však zmýlit v užití finály. Např. u maskulina animata neužijí v nealternovaném tvaru nominativu plurálu finálu -ové, ale užijí zde finálu -i.

5 Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala tvořením tvarů nominativu plurálu z tvarů nominativu singuláru maskulin animat i inanimat, slov i pseudoslov, u dětí ve věku čtyř až pěti let.

Výzkum jsem realizovala na vzorku dětí navštěvujících mateřské školy. Děti této věkové kategorie si stále ještě osvojují jednotlivé gramatické jevy, včetně gramatických pravidel, své mateřské řeči.

Pro zpracování diplomové práce jsem použila metodu experimentu. WUG test, který jsem použila pro účely svého výzkumu, obsahuje třicet šest testových položek[85], se kterými jsem dále pracovala. Na každou testovou položku odpovídalo čtyřicet dětí. Celkem jsem tedy zaznamenala a analyzovala 1440 odpovědí dětí, jež byly důležité pro vyhodnocení tohoto výzkumu.

Zkoumala jsem maskulina zakončená ve tvaru nominativu singuláru konsonantem -d, -ch, -k, -n, -r a -t. Konkrétně jsem se zaměřila na to:

- zda děti předškolního věku používají k vytváření plurálových tvarů konsonantické alternace;
- v jakých případech a za jakých podmínek tyto alternace užívají.

Dospěla jsem k závěru, že děti ve věku 4 až 5 let využívají konsonantické alternace při tvoření tvarů nominativu plurálu. Děti vytvořily alternované tvary pouze u 30 % tvarů nominativu plurálu. Alternované tvary nominativu plurálu děti upřednostňovaly jenom tehdy, když utvářely tvary nominativu plurálu u maskulin animat (slov). U maskulin animat (pseudoslov), u maskulin inanimat (slov i pseudoslov) děti upřednostňovaly tvoření nealternovaných tvarů nominativu plurálu. Tzn., že děti vytvořily přibližně dvakrát více nealternovaných tvarů nominativu plurálu než tvarů alternovaných.

Nealternované tvary nominativu plurálu jsou podle dětských kritérií pravidelnější než tvary alternované. Nealternované tvary mohou děti vytvořit od všech maskulin, zatímco

85 Třicet šest testových položek je složeno z osmnácti slov (devět maskulin animat a devět maskulin inanimat) a z osmnácti pseudoslov (devět maskulin animat a devět maskulin inanimat).

alternované tvary mohou být utvořeny pouze od maskulin animat. Pokud chtějí děti utvářet alternované tvary nominativu plurálu, tak musí znát/pamatovat si, které hlásky spolu vzájemně alternují. Alternované tvary jsou pro děti výjimkami, nepravidelnostmi. Také nealternované tvary jsou pro děti jednodušší na vytvoření; k tvarům nominativu singuláru (kmeni daného maskulina) přidají pouze příslušnou finálu. Naproti tomu, když děti vytvářejí alternované tvary nominativu plurálu, tak musí 1) provést změnu/alternaci ve tvaru nominativu singuláru (kmeni daného maskulina) a 2) musí k tomuto alternovanému kmeni přidat příslušnou finálu; finálu -i.

Z celkového počtu 1440 vytvořených tvarů nominativu plurálu utvořily děti:

- 179 nealternovaných tvarů nominativu plurálu s finálou -ové;
- 1261 ne/alternovaných tvarů nominativu plurálu s finálou -i.

Děti vytvořily sedmkrát více tvarů nominativu plurálu zakončených finálou -i než tvarů nominativu plurálu zakončených finálou -ové. Tvary nominativu plurálu zakončené finálou -i jsou kratší než tvary nominativu plurálu zakončené finálou -ové. Finála -i se používá častěji než finála -ové pro vytváření různých tvarů nominativu plurálu. Také dospělí ve své běžné komunikaci upřednostňují tvary nominativu plurálu zakončené finálou -i. Také samotné děti se snaží vyjadřovat co nejekonomičtěji, jak píše např. Jaroslava Pačesová. Čím kratší výrazy děti používají, tím často rychleji vyjádří to, co chtějí sdělit svému okolí.

Obecně mohu konstatovat, že čtyřleté a pětileté děti ještě stále experimentují s (mateřskou) řečí, hrají si se slovy, přizpůsobují si je pro své vlastní účely. Postupně si osvojují a upevňují náležité gramatické tvary.

Anotace

Příjmení a jméno:	Bc. Irena Kalupová
Vysoká škola:	Univerzita Palackého v Olomouci
Název katedry a fakulty:	Katedra obecné lingvistiky
Název práce:	Alternace konsonantů a řeč dětí předškolního věku
Vedoucí práce:	Mgr. Marek Nagy, Ph.D.
Počet stran:	79 stran
Počet příloh:	10 příloh
Počet znaků:	117 480 znaků
Počet titulů použité literatury:	33 titulů
Klíčová slova:	alternace, děti předškolního věku, dětská řeč, fonologie, gramatika, hlásková alternace, jazyková akvizice, lingvistika, morfologie, morfonologie, předškolní výchova dětí, pedolingvistika, psycholingvistika, řeč, statistika, WUG test

Cílem této práce je zjistit, zda a jakým způsobem české děti ve věku čtyř až pěti let uplatňují konsonantické alternace u maskulin. Maskulina byla vybrána ze dvou důvodů. U maskulin animat může docházet k tvoření alternovaných, ale i nealternovaných tvarů nominativu plurálu. Při tvoření tvarů nominativu plurálu u maskulin inanimat k alternacím (v řeči dospělých) nikdy nedochází. Práce je zaměřena zejména na to, jaké tvary nominativu plurálu děti tvoří a proč je tvoří takovým způsobem.

The aim of this work is to determine whether and how the Czech four- and five years children apply consonantic alternation of the masculine. Masculine was selected for two reasons. Nominative plural forms of masculine animate are produced with alternation or without alternation. Nominative plural forms of the masculine inanimate are produced only without alternation (speech of adults).

Seznam literatury

Publikace:

ALLEN, K. E., MAROTZ, L. R. *Přehled vývoje dítěte: od prenatálního období do 8 let*. Praha: Portál, 2008. ISBN: 978-80-7367-421-2.

BAUER, J., LAMPRECHT, A., ŠLOSAR, D. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, 1986.

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Diagnostika dítěte předškolního věku: Co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*. Brno: Computer press, a.s., 2008. ISBN: 978-80-251-1829-0.

BYTEŠNÍKOVÁ, I. *Rozvoj komunikačních kompetencí u dětí předškolního věku*. Brno: Masarykova univerzita pedagogická fakulta, 2007. ISBN: 978-80-210-4454-8.

GAGARINA, N., GÜLZOW, I. *Frequency Effects in Language Acquisition*: *Defining the Limits of Frequency as an Explanatory Concept*. Mouton: De Gruyter, 2007, s. 307 – 328. ISBN 978-3-11-097790-5.

HÁLA, B., SOVÁK, M. *Hlas, řeč, sluch: základní věci z anatomie, fysiologie a hygieny hlasového, mluvicího i sluchového ústrojí, z foniatrie, fonetiky, orthoepie, orthofonie atd*. Praha: Česká grafická Unie, 1947

CHALUPA, B. *K teoreticko-metodologickým otázkám experimentu v psychologii*. Brno: Univerzita J. E. Turkyně, 1984.

JAKOBSON, R. *Child language, aphasia and phonological universals*. The Hague: Mouton, 1972.

KLENKOVÁ, J., KOLBÁBKOVÁ, E. *Diagnostika předškoláka: správný vývoj řeči dítěte.* Brno: MC, 2003. ISBN: 80-239-0082-X.

KOMÁREK, M. *Nástin morfologického vývoje českého jazyka*. Praha: SPN, 1981.

KRČMOVÁ, M. Fonetika a fonologie: zvuková stavba současné češtiny. Brno: Masarykova univerzita filozofická fakulta, 1996. ISBN: 80-210-1376-1. Dostupné z: http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/ch03s03.html.

KUTÁLKOVÁ, D. *Logopedická prevence: průvodce vývojem dětské řeči*. Praha: Galén, 2009. ISBN: 978-80-7262-5987.

LECHTA, V. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN: 80-7178-801-5.

LECHTA, V. *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Praha: Portál, 2011. ISBN: 978-80-7367-977-4.

OHNESORG, K. *O mluvním vývoji dítěte*. Praha: Jednota českých filologů, 1948.

PAČESOVÁ, J. *Řeč v raném dětství*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1979.

PAČESOVÁ, J. *Vývoj dětské řeči v předškolním věku: (logopedická prevence I.)*. Brno: Krajský pedagogický ústav, 1987.

PECCEI, J. S. *Child language: A resource book for students.* New York: Routledge, 2006. ISBN: 0-415-28103-2.

PETR, J. et al. *Mluvnice češtiny I., Fonetika, fonologie, morfonologie a morfemika, tvoření slov*. Praha: Academia, 1986.

SMOLÍK, F. *Teoretické přístupy k osvojování gramatiky*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN: 978-80-7041-082-0.

SOVÁK, M. *Logopedie předškolního věku*. Praha: SPN, 1989.

STERNBERG, R. J. *Kognitivní psychologie*. Praha: Portál, 2009. ISBN: 978-80-7367-638-4.

VOLÍN, J. *Statistické metody ve fonetickém výzkumu*. Praha: Epocha, 2007. ISBN: 978-80-87027-54-7.

VYŠTEJN, J. *Vady výslovnosti: diagnostika, ošetření a prevence patlavosti*. Praha: SPN, 1991. ISBN: 80-04-24504-8.

ZÄHME, V. *Co by děti měly znát: odhalování dětských světů, rodičovské omyly, co o svých dětech možná nevíte*. Čestlice: Rebo Productions, 2005. ISBN: 80-7234-420-X.

ŽIŽKOVÁ, R. *K rozvíjení poznání, myšlení a řeči dětí předškolního věku*. Praha: SPN, 1982.

Článek:

ŠEFČÍK, O. Alternace konsonantů v češtině: fonotaktické a morfonologické modelování systému. In *Čeština – univerzália a specifika 5: Sborník 5. mezinárodního setkání*

bohemistů v Brně 13. – 15. 11. 2003. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 441 – 447. ISBN: 80-7106-659-1.

Elektronická akademická práce:

KERKHOFF, Annemarie. ACQUISITION OF MORPHO-PHONOLOGY: THE DUTCH VOICING ALTERNATION [online]. Utrecht, 2007 [cit. 2012-02-25]. ISBN: 978-90-78328-35-3. Dostupné z: http://www.lotpublications.nl/publish/articles/002448/bookpart.pdf. Dizertační práce. Netherlands Graduate School of Linguistics.

Webové stránky:

BERKO GLEASON, J. THE CHILD'S LEARNING OF ENGLISH MORPHOLOGY. In: *CHILDES – Child Language Data Exchange System* [online]. 18 Oct, 2003 [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: http://childes.psy.cmu.edu/topics/.

BERKO GLEASON, J. THE CHILD'S LEARNING OF ENGLISH MORPHOLOGY. In: *CHILDES – Child Language Data Exchange System* [online]. 18 Oct, 2003 [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: http://childes.psy.cmu.edu/topics/wugs/wugs.pdf.

ČERVENKOVÁ, V. Vývinové štádiá reči. In: *Všetko o bábätkách, deťoch a ich rodičoch* [online]. (c) 2003 – 2010 [cit. 2012-02-26]. Dostupné z: http://babetko.rodinka.sk/detska-rec/detska-rec/vyvinove-stadia-reci/

TROJANOVÁ, K. TUMULTUS SERMONIS: TUMULTUS SERMONIS – F 98.6 – Logopedie CR – Kateřina Trojanová. [online]. [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: http://www.logopediecr.eu/pro-lekare/tumultus-sermonis-%E2%80%93-f-98-6

VUŽŇÁKOVÁ, K. *Ostravská univerzita v Ostravě* [online]. 2006 – 2012 [cit. 2012-02-26]. Dostupné z: http://www.osu.cz/fpd/kcd/hoste/slovotvorba.doc.

Seznam tabulek

Tabulka 1 Maskulina animata a inanimata (slova) 31

Tabulka 2 Maskulina animata a inanimata (pseudoslova) 31

Tabulka 3 Výplňková slova 32

Tabulka 4 Procentuální zastoupení alternovaných maskulin inanimat (slova) 38

Tabulka 5 Procentuální zastoupení alternovaných maskulin inanimat (pseudoslova) 38

Tabulka 6 Přehled alternovaných maskulin inanimat (slova) 39

Tabulka 7 Přehled alternovaných maskulin inanimat (pseudoslova) 39

Tabulka 8 Procentuální zastoupení ne/alternovaných tvarů nominativu plurálu 39

Tabulka 9 Nominativ plurálu vytvořený pomocí finály -i/-ové 45

Seznam grafů

Graf 1 Položky, z nichž jsou tvořeny jednotlivé sady 37

Graf 2 Alternovaná vs. nealternovaná maskulina animata (slova) 40

Graf 3 Alternovaná vs. nealternovaná maskulina animata (pseudoslova) 40

Graf 4 Alternovaná vs. nealternovaná maskulina inanimata (slova) 42

Graf 5 Alternovaná vs. nealternovaná maskulina inanimata (pseudoslova) 42

Graf 6 Nominativ plurálu maskulin animat (slov) s finálou -i/-ové 43

Graf 7 Nominativ plurálu maskulin animat (pseudoslov) s finálou -i/-ové 44

Graf 8 Nominativ plurálu maskulin inanimat (slov) s finálou -i/-ové 44

Graf 9 Nominativ plurálu maskulin inanimat (pseudoslov) s finálou -i/-ové 45

Graf 10 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova hrad 47

Graf 11 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova trad 47

Graf 12 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova smaragd 47

Graf 13 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova čmaragd .. 48

Graf 14 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova velbloud 48

Graf 15 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova velzloud .. 48

Graf 16 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova meloun 49

Graf 17 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova melán 49

Graf 18 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova slon 49

Graf 19 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova mlon 49

Graf 20 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova trn 50

Graf 21 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova hrn 50

Graf 22 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova dar 50

Graf 23 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova zar 50

Graf 24 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova netopýr 51

Graf 25 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova netovýr ... 51
Graf 26 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova tygr ... 51
Graf 27 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova togr ... 51
Graf 28 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova kohout ... 52
Graf 29 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova kobout ... 52
Graf 30 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova plot ... 52
Graf 31 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova plit ... 52
Graf 32 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova prst ... 53
Graf 33 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova mrst ... 53
Graf 34 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova hrách ... 53
Graf 35 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova mrách ... 53
Graf 36 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova hroch ... 54
Graf 37 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova proch ... 54
Graf 38 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova vrch ... 54
Graf 39 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova prch ... 54
Graf 40 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova pavouk ... 55
Graf 41 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova kavouk ... 55
Graf 42 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova rak ... 55
Graf 43 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova dak ... 55
Graf 44 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu slova vlk ... 56
Graf 45 Kategorie ne/životnosti a tvary nominativu plurálu pseudoslova blk ... 56

Seznam příloh

Příloha č. 1	Průvodní dopis
Příloha č. 2	Dotazník pro rodiče
Příloha č. 3	Přepis nahrávek
Příloha č. 4	Testová sada č. 1
Příloha č. 5	Testová sada č. 2
Příloha č. 6	Testová sada č. 3
Příloha č. 7	Základní tabulka pro zpracování dat pomocí statistiky
Příloha č. 8	Statistické zpracování – výpočty č. 1
Příloha č. 9	Statistické zpracování – výpočty č. 2
Příloha č. 10	Popis jednotlivých položek podle dětských odpovědí

Seznam poznámek

[i] Podrobnější informace o ontogenezi dětské řeči např. v dílech Allena a Marotze *Přehled vývoje dítěte: od prenatálního období do 8 let* a Viktora Lechty *Symptomatické poruchy řeči u dětí.*

[ii] Podrobnější informace o ontogenezi dětské řeči např. v dílech Bohuslava Hály *Hlas, řeč, sluch: základní věci z anatomie, fysiologie a hygieny hlasového, mluvicího i sluchového ústrojí, z foniatrie, fonetiky, orthoepie, orthofonie atd.*, Dany Kutálkové *Logopedická prevence: průvodce vývojem dětské řeči*, Karla Ohnesorga *O mluvním vývoji dítěte*, Jaroslavy Pačesové *Vývoj dětské řeči v předškolním věku: (logopedická prevence I.)*, Miloše Sováka *Logopedie předškolního věku* a Roberta J. Sternberga *Kognitivní psychologie*.

[iii] Podrobnější informace o ontogenezi dětské řeči např. v dílech Moniky Liškové *Osvojování češtiny a znakového jazyka: srovnání* (Viktor Lechta) a Marie Vágnerové *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání.*

[iv] Jazykový cit je schopnost hodnotit a tvořit jazykové projevy gramaticky správné; opírá se o neuvědomované osvojení normy.

[v] Jazykový cit je/bývá plně rozvinut až v době primárního vzdělávání.

[vi] Někdy se za mezní věkovou hranici považuje dva/dva a půl roku a šest let.

[vii] http://www.osu.cz/fpd/kcd/hoste/slovotvorba.doc

Od narodenia po začiatok školskej dochádzky dieťa používa reč na základe podvedomého využívania jazyka – deti sa neučia o jednotlivých jazykových javoch, učia sa intuitívne vycítiť pravidlá fungovania jazyka prostredníctvom počúvania a používania reči dospelými, t. j. napodobňovaním. Aj keď reč nemožno separovať od jazyka – dospelí nevyhnutne uplatňujú v reči, ktorou pôsobia na dieťa, pravidlá jazyka – tie však, takpovediac, predkladajú dieťaťu postupne. … V predškolskom veku sa teda u detí primárne rozvíja ústna, rečová komunikácia, ktorej predpokladom je rozvoj výslovnosti zrozumiteľnosti reči a intuitívne používanie pravidiel jazyka, teda aj slovotvorných pravidiel. Tak je dieťa schopné používať nielen normované slová, ale i tvoriť okazionalizmy, vrátane kompozit.

[viii] K palatalizacím vokálů dochází např. v ruštině.

[ix] Mateřská škola, ulice Dvořákova; Mateřská škola, ulice Kratochvílova; mateřská škola Radost, ulice Kozlovská; Mateřská škola, ulice Kouřilkova; Mateřská škola keramická, ulice Máchova a mateřská škola Píšťalka, ulice Na Odpoledni.

[x] Věk čtyř až pěti let u dětí odpovídá přibližně prostřednímu/druhému oddělení v mateřských školách.

[xi] Testové položky byly rozděleny do tří sad vzhledem k udržitelnosti pozornosti dětí. Ideální počet testových položek pro jedno dítě se pohybuje okolo dvaceti položek v jednom testu.

[xii] Tvar kobové vznikl z tvaru kobout.